

bulletin המבון לחקר השואה על שם ארנולד וליאונה

פינקלר

BULLETIN OF THE ARNOLD AND LEONA
FINKLER INSTITUTE OF HOLOCAUST
RESEARCH

mai' 10

תשס"ג ספטמבר 2002

NO. 10

SEPTEMBER 2002

אוניברסיטת בר-אילן

BAR-ILAN UNIVERSITY

**בולטין המכוון לחקירה השוואתית על שם ארנולד וליונה
פינקלר**

מס' 10

תשורי תשס"ג/ספטמבר 2002

אוניברסיטת בר-אילן

תוכן העניינים

<u>עמוד</u>	<u>החלק העיוני:</u>
2	מושלון המערכתי
	מסדנת ההיסטוריה: אמונה נחמנית ונפי, "דילמות בסוגיות החזאת הילדים היהודים מבתי מעצילותם בפולין לאחר השואה"
3	אסטי ובן, "תפישת השואה בעולם ערבוי"
14	פרוייקט בהכנות: פנינה מיזוליש, לקסיקון הרבני שניספו בשואה: ערכים נבחרים
27	מחקר של סטודנטים: עדיה יורמן, קורבנות (VICTIMIZATION) השואה כמרכיב בשית התרבותי פוליטי בחברה הישראלית בין השנים 1948-1998 (תקציר)
37	ענט רוזנטל, השואה - היסטוריה או אידיאולוגיה? השתקפותן של גישות היסטוריוגרפיות בספר הלימוד לבתי הספר התיכוןים בישראל בין השנים 1946-1961 (תקציר)
40	
	החלק הלועזי:
3	מושלון המערכתי
4	מחקרים ופרוייקטים
12	מנהלה וספריה
13	הסמיר חביב-מלחמתי
14	הרצלאות וכינויים
15	טסגורות מחקר משיקות: מכון קראיליך
17	הקטדרה ע"ש בראון לתולדות היהודים בפרוסיה
18	קרן סלון לחדר להוואת ולמחקר ספרות השואה
21	לימודי שואה בישראל
	ז'וקו:
29	ד"ר אלון רוזן, המחלקה לאנגלית, אוניברסיטת בר-אילן: "הכתיבה והשואה" : מחקרים של סטודנטים :
36	רבeka שליר, "תולדות האנטישמיות בקיילצה, פולין, בתקופת השואה ולאחריה" : ביקורת ספרים :
	דוד זילברקלינג, "הצעקה...עדין אני שומעת אותה" (ביקורת על ספרו של Jan Tomasz Gross, <i>Neighbors: The Destruction of the Jewish Community of Jedwabne</i> , Princeton: Princeton University Press, 2001.
	סקירות ספרים :
61	גרמניה הנאצית
65	איירופה תחת הנאצים
66	פולין בתקופת המלחמה
66	ברית המועצות
67	הונגריה
68	ספרד
69	איטליה
69	ארצאות הברית
70	שרארת הפליטה
71	גרמניה לאחר השואה
72	ארדופה לאחר השואה
73	זכרון של ניצולים
81	הצגת השואה בנסיבות שונות
86	ג'ינסיד
87	מגדר
90	ניסיונות הצלה
91	הכחשת השואה
92	מבט על ספר חדש : Dan Michman (ed.), <i>Remembering the Holocaust in Germany 1945-2000</i> , New York: Peter Lang, 2002.
93	פרסומים

משלון המעדכת

שלום רב,

גילוין זה סגור עשרה גילוינות של הבולטין שראו אור מאז שנת 1988. ב吉利ון מס' 10 תמצאו את כל המודורים שהופיעו בגילוינות קודמים המבטאים את הפעילות הענפה של המכון וחוקריו בתהומות רבים, ואת קשריו המדעיים. לצד הטסנו נוסח כתוב של שתי הרצאות שהושמעו במסגרות הסמינר הבין-מלחמתי של המכון, תחת הכותרת "בסיסנת ההיסטוריה", זו של ד"ר אמונה נחמני גפני בנושא "דילמות בהוצאה הילדיים יהודים מבתי מצלחים בפולין לאחר השואה" ושל אסתי ובמן בנושא "תפיסת השואה בעולם הערבי". מוצגים גם ערכיהם מותך הלקטיון של הרבנים שנשפו בשואה, בעריכת ד"ר פניה מייזליש, פרוייקט-בהנה הנتمך על ידי ועדת התביעות.

כמו בבולטין הקודם, אנחנו מציגים גם תקציריהם של עבודות מ"א ודוקטור שנעשו באוניברסיטה בר-אילן בנושא השואה. כאן מופיעים תקצירים בעבודתו של ד"ר עדיה יורמן מהמחלקה לקרימינולוגיה בנושא: "קורבנות (VICTIMIZATION) השואה כמרכיב בשיח התרבותי פוליטי בחברה הישראלית בין השנים 1948-1998" ושל גבי ענת רוזנטל מהמחלקה לתולדות ישראל (עבודת מ"א) בנושא: "השואה - היסטוריה או חינוך ואידיאולוגיה: השתקפותן של גישות היסטוריוגרפיות בספרי הלימוד לבתי הספר התיכוניים בישראל בין השנים 1946-1961".

ברגיל, אנו מציעים לך גס מגון רחב של סקרים וביקורות ספרים וכן רשימה מלאה של פרסומי המכון ומודור נרחב על לימודי השואה במדינת ישראל.

פרופ' ג'ודי באומל
עורכת הבולטין

מסדנת ההיסטוריה

ד"ר אמונה נחמני גפני

דילמות בסוגיות הוצאת הילדים היהודיים מבתי מצילהם בפולין לאחר השואה¹

הדיון בסוגיות הוצאת הילדים היהודיים מידי מצליהם הפולנים והערבותם למוסדות יהודים, מעלה דילמות מחקריות, מוסריות וערכיות שמן הרואין שלא להתעלם מלהן. מאוחר ואלה נזרות מן החומר העובדתי שעמד לרשותי, אמסטרטת תקירה של נושא המחקר:

בתגובה בה נכלאו היהודים בגטוות לא מיהרו הורים להיפרד מילדיהם ועל אף המצב הקשה ניסו לשמר על שלמות המשפחה - ככל שהיא הדבר נתנו לשיקול דעתם. כשהחלו להגעה השמوعות על ההשמדה והמצב החומרה, חששו הורים לזרול ילדיםם, בשל הוותם 'בלתי מועלם' היו הראשונים לחשוף. הסיכון למצואו באותו עת משפחה לא-יהודית שתיאור להחביא ילד יהודי היה קפוא; שלטונות הכיבוש הטילו עונש מוות על מי שייתפס מסייע ליהודי (כמו גם על מי ששותף למידע ולא דיווח על כך). הפחד, האדישות והאנטישמיות, מנעו גם הם סיוע. בכל זאת נמצאו אנשים שארו או בנפשם, העמידו את עצם ואת משפחתם בסכנה, ומטעמים שונים אסטו לבתיהם ילד יהודי. לא תמיד הצליחו הורים למצואו קשר אישי שיאפשר לשלו, או להעביר, את הילד אל מחוץ לגטו. אף בכך, היו אף הורים ששלחו את ילדיהם بلا שהייתו להם כתובות, בתגובה שבמהלך נזודיהם ימצאו ילדים עצם משפחה לחסוט בביתם. מרגע הפרידה היו הילדים בחסדי מצליהם ובחסדי הטביבה בה היו. יכולתם להימנע בחברה החדשת תליה במידה הסתגלותם לאורחות החיים בחברה הנוצרית, לתרבות, ובעיקר - לדת הנוצרית. מאוחר והויצת ילדים מן הגטו נעשתה תחת מעיטה של סודות, לא ניתן לדעת כמה ילדים מצאו מקלט בבתיהם לא-יהודים. אך ראוי לציין, שלא רבם היו סיכוייהם לשורוד את המלחמה; נחישות הגרמניות לאזור יהודים, ומלשינים וסחטנים למיניהם, הביאו לתפיסתם של רבים.²

תוך כדי הקרבות לשחרור פולין, החל ממחצית 1944, פגשו חיילים יהודים בצבא האדום וニצולים יהודים שאך השחררו, בילדים, וסייעו להם להגיע לרייכז'י יהודים, אונן לקחו אותם עםם.³ בסתיו 1944 כשם היהוד הצעיר הזמני ליהודי פולני זומן קצר לאחר מכן הוקם גם יעד הקהילות היהודית.⁴ בשטחים שוחררו החלו להתראנן מחדש גופים יהודים, מפלגות ותנועות שפעלו לפני המלחמה.⁵ נושא הילדים היהודיים שנותרו בבתי מצליהם גם לאחר סיום המלחמה היה נושא ריגש שנגע ללבם של כל הגופים היהודיים שפעלו בפולין. ככלם כאחד פעלו לאיורם להוציאם ולהערבותם לידי קורובי משפחה (אם נותרו כאלה), או לבתי חינוך שהקימים כל גוף בנפרד.

بعد הייעוד המרכזי, יעד הקהילות, התנועות והמפלגות, טיפלו בנושא הילדים כחלק מפעולו שלט בקשר הינצ'רים, רק גור אחד קם כשל מטרתו הייתה להפוך להוצאה הילדים מיד. מידי מצליהם – חייתה זו הkoaordinacija הציונית לאולדת ילדים, שמה בתחרית, 1946. בהסכם, נציגי התנועות שלחו בה חלק (כל התנועות הציוניות לבדי מיהרהי), עסקה 'koaordinacija' באיתור והוצאה ילדים, תוך הסכמה שבתי הילדי ישוכן ילדים עד גיל 13 ולא ישוכנו לתנועה זו או אחרת, בעוד ילדים מעלה גיל זה יהיו בבית הילדים של התנועות שהרכיבו את 'koaordinacija'.⁶ ראוי לציין, שעל אף שבפולין פעולה מפלגת 'אגודת ישראל' (שטעמי התקופה הגדרה עצמה כ'פעלי אגדות ישראל'), ועסקה בס היא באיתור ילדים יהודים, הגעה לפולין פעילה של 'אגודת ישראל', נציגות יעד הרבנים האורתודוקסים' בארא"ב, פעולה לאיתור ילדים יהודים והקימה בית ילדים נפרד.⁷

המצב החברתי והפוליטי בפולין לאחר המלחמה היה מאוד לא ציבר. רוב העם הפולני תמכה במשלה הגדולה בלבונדו, בעוד ביה"מ, שכבהה שיחרר את פולין, תמכה במפלגות השמאליות ובמשלה הזמנית, בה היה למפלגות אלה רוב. על רקע מאבק פוליטי-אזרחי זה, שרב מתח רב שהביא להתגנשות. במהלך תקופה זו התכנלו יסודות קיצוניים ואוכלטיה שהוסתה על ילדים יהודים שרדטו מן המלחמה, באשימים את היהודים כי הם משמשים את השלטון החדש.⁸

ماחר והבעית הפנימית, הכלכליות והפוליטיות שעמדו בפני הממשלה בפולין היו רבות, ניכלו הארגונים היהודיים השונים את תקופת הדמדומים, ואת התעלמותו של השלטון מפעולותיהם, ופעלו כמעט אין מפריע.

הhipos אחר ילדים היה קשה ביותר; המידע>Aboutantisms היה מועט בשל חשייתם לדי פולניים בעת המלחמה, ואי הישארותם של ההורים בחיים. רוב הארגונים שלהם פעילים שתפקידם היה להשתובב במקומות ישוב שונים בפולין לרוחה אחר מידע>Aboutantisms ולאתרים. מהחר והאוירה הייתה מתוחה, ורגשותensus רבים הופיעו אל היהודים, נעשו הפעולות בסביבה לא אונדאי, ואף תוך הסתכוויות אישית.⁹ קשה במיוחד היה לאיתר ילדים שנמצאו במשפחות שלא רצו להיפרד מהם. אלו עשו הכל על מנת שלא יתנו יהיה לאיתר ילדים - מיזננות שרכשו עוד בתקופת המלחמה. הם אף אוזרחים ששינו את מקום מגוריהם ובלבד שהילד שברשותם לא יאטור וילך מהם.¹⁰

היעוד היהודי המרכזי, שהיה בעל מעמד של גופ רשמי, בעל אך ורק בגבולות החוק, לעומת הגופים האחרים ניכלו את מעמדם הבלתי رسمي ובמרקם של האצלתו להשיג הסכמה להחזרתו של ילד, לא בחלו בדרכי ואופני פועלם, בבחינת ימטרת מקדשת את האמצעים.¹¹

על רקע המצב הכלכלי הקשה בפולין וההכרה במאמץ שהושקע בהצלחה, לא היה ספק לאף אחד מן הגופים שעסקו בכך, שיש לפצota את משפחות המצילים באופן כספי.¹² אך, המשא ומתן להחזרת הילדים היה בד"כ קשה ארוך ומסובך.¹³ עם הזמן האמירו ימחררי הילדים, ואילו מקורות המימון לפעולות היו מוגבלים.

תגבורותיהם של הילדים הניצולים – חלקים כבר היו נערים בסוף המלחמה וחולקים ילדים שלא זכרו כלל את הוריהם - להוציאתם מיד מצלילהם, היו רבות ושותות ותלוויות במקומות ביתיהם. המצלילים וביחס לו הם זכו. היו בינייהם שוכרו את הנחיתת ההורים בעת הפרידה מהם לחזוץ ולהחיות בין יהודים לשחטת המלחמה תשתתיים וכן אכן עשו.¹⁴ אחרים לעומתם סיירבו להיפרד מצלילהם: חלקים זכרו את מראות ו��ופת הגטאות וההשמדה ואת הסיבות לכך, וחחשו מהתחברות מחדש יהודים. אחרים התקשו להיפרד. מן המשפחה שבתוכה חיו, ולהחות שוב התנקות מסגרת משפחתיות. גם אלה שמצוו חסוט אצל אנשים מהם יידגו להם ויוצרו עems קשור רגשי לא רצוי להיפרד מעלהם.¹⁵ זאת ועוד, הסתרתו של ילד בתקופת המלחמה חייבה להעניק לו זהות בדויה ולשלבו במרקם החיים בסביבתו (ובבזה נעשה בד"כ ע"י הטבלתו לניצרות, או השגת מסמכים על הטבלתו), ריבים מן הילדים הפנימו את הווי החיים הנוצרי, וחולקים אף הם נצרים על פי חוקי הכנסייה.¹⁶ דבר זה הקשה עוד יותר על פעולות ההוצאה. לאחר ובמהלך המלחמה העניקה להם הניצרות תחזות ביטחון והגנה, ואילו היהודות נתפסה כגורות לאסונים, ריבים מן...

הילדים התקשו בתקופה הראשונה לחזור ליהדותם ולהשליך מעלהם סממנים תרבותיים ודתיים שהיו מקור הניגוס בזמן המלחמה.¹⁷

בתיהם המשפט נדרשו לנושא הילדים באותו מקרים שאוצר ירד, ולא ניתן היה להגיע לידי הסכמה עם מצלינו על מסירתו. במשפט שלמה היה עליהם להכריע מי יזכה בילד.¹⁸ אמנם, אם שרד אחד מן הורים, או קרוב משפחה, היה זכאי הוא על פי החוק לקבל אליו את הילד, אך מקרים אלו לא היו רבים, ולא תמיד הכריעו בתיהם המשפט על פי כל זה.¹⁹ אם התנווע לקבלת הילד היה ארגון יהודי, זה או אחר, עלתה שאלת זכותו של העם היהודי על הילדים, כמשמעותו המשפחה המאמצת שהסתכנה בחזוקתו תונן כדי המלחמה. פסקי דין מראים התייחסויות שונות לנושא הוצאת הילדים ואלה היו תלויות בסיגים להוראות הכלליות, שנידונו בכל מקרה בנפרד ובאופן בו ראה השופט במשפט את המקרה שהובא בפניו.

לאחר שב- 1947 נערכו בחירות כללות בפולין, והתגבשה מדינה מונו-פוליטית, הצרה זו את רגלי התנועות והמפלגות היהודיות, ופעולותיהן בפולין לא נראה עוד רצויות; זה כלל גם את פעולות הגופים שעסקו בחוצאת ילדים, והחויקו בbatis ילדים. בשנת 1948 ניתנה הוראה לסגור את

המשרדים השונים ובתוכם כמנה, ולאחר הטרודות רבות, פסקה כמעט לחלוטין הפעולות בנושא

הילדים.²⁰

אף כי הצגה זו של הנושא היא כוללית ביותר ואינה מאפשרת דיון ברוחב היריעה ובדקיות, יש בה כדי לחתם לפחות מושג מה עליו.

במהלך המלחמה נסגרו במקומות שונים בפולין מילדי יהודים, ובהם גם יהודים מארצות אחרות.

דילמות מחקריות

במהלך הממחקר עמדו בפני דילמות הקשורות בדרך העבודה עם החומר שעמד לרשותי, שהיה להן קשר גם לתחום הדיון בגופים השונים שפלו בנושא הילדים. אחת מהן הייתה בעיתת החוסר בתיעוד. לאחר וחלק מן הגופים פעל באופן לא-לגיילרי, הרי שנמנע מלהלך רישום שוטף על פועלותיו וכנראה שהוצאות שהוציאו מן הקופה הכללית לטיפול ילדים נכללו במסגרת הוצאה כללית. מאוחר ופעילות הגוף (מפלגות, תנועות) הופסקה ביזמת הממשלה הפולנית, חותרמו רישומים שנמצאו במשרדים עם סיגריותם. פעילי יהודו-ఆרכיניציה' שיצאו את פולין בשנת 1947 לקחו עems חלק מן הממסכים שהיו בירושתם עד לאזורה עת (אלבומי תמונות, התכtabיות, העתקי מסמכים משפטי תביעה), אך חלק מן החומר אבד בדרך לארץ ישראל בנתיבי הבריחת.²¹

לעומת החוסר בתיעוד על הפעולות בזמן התבצעותן, ישן בארכונים בארץ, בספריס, ובכתבי עת, לא מעט עדויות שנמסרו עיי' אותו פעיל, ויש ש寒 שנות אחת מן השניה (שינויים בדגשים, בתיאור אירועים, בלוחות זמנים).²²

ובכל זאת, העדר התיעוד לא מעמיד בספק את עצם הפעולות, שהרי בארץ ישנים לא מעט ילדים (שבגורו בינתיים) המהווים ראייה מוצקה ביותר לפעלויות שנעשתה לאחר המלחמה - אלא היקפן, אופיין ומקום של כל אחד מן הארגונים במסכת הכללית. דזוקה הגוף שלטעת כולם לא פעיל כלל להזאת ילדים מבתי נצרים (אלא רק קיבל ליזו). ילדים שהמצילים היו מעוניינים להחזיר) - יהוועד היהודי המרכזי - ניחל רישום משרדי שוטף על פעולותיו. רישום זה אפשר, ראשית לכל, ללמידה על פעולותיו הוא, אך גם על פעילות הגוף אחרים, מכיוון שהם מזוכרים, ונידונה פעילותם, בהתכtabיות השונות.²³

זאת ועוד, דברים רבים שנכתבו בעבר בארץ וברוב המקורים הסתמכו בעיקר על העדויות שנמסרו בארץנו, הציגו את נקודת המבט של הגופים הציוניים והפחיתו במידה הפעולות של גופים לא ציוניים. מאחר ולאלה האחרונים בד"כ אינם מופיעים בעדויות וברוב הספרות העברית בנושא, קל ליפול בפח ולהמשיך במסורת זאת.

כל עמדות על הביעות המחקריות שעומדות בפני; כשמצד אחד בלט העדר התיעוד מול ריבוי עדויות בע"פ ומצד שני ריבוי חומר תיעודי וחוסר בהשלמות והבהירות שניתנו להפיק מעדיות, כך כבר בירצונו להציג, ככל שניתנו, את כל הגופים שפעלו בנושא הילדים. מנקודת ראותם הם ולא דרך הפריזמה של מי שעבד במקביל להם.²⁴

דילמות: מוסריות וערכיות
מן החומר הנחקר עולות שאלות מוסריות וערכיות רבות שלא ניתן להתעלם מהם. איני רואה עצמי, מරחיק השנים, כמו שאמורה לשפטו את אופני הפעולה ודרכי העבודה, שהרי אלה היו נטוות בזמן זהן געשו, אך חובה עלי להאריך אותן על מנת להרחיב את יريעת הדיון מן ההצעה העובדתית של האירועים לממד המאפשר לו כיסוס להביט נוכחה ולהתמודד עם הביעות הערכיות והמוסריות שבפעולות אלה.

חילוקי דעתות ותחרות בין הגופים השונים שפעלו לאיסוף הילדים יהודים – ציוניים ולא ציוניים, דתיים וחילוניים, (כלומר: מכירים בקולקטיב היהודי ונלחמים לחשך קיומו) כמעט שלא הייתה מחלוקת לגבי עצם וכותם על הילדים היהודים ששרדوا את המלחמה. אך, דעתיהם נחלקו בשאלת אופי החינוך שניתן לילדים לאחר שיצאו מבתי מציליהם, וארכ' מגורייהם בעמיד לבוא. דבר זה מנע שתווך פעולה ביניהם. כך למשל, לאונצ'ר שיתוף בין תנועת 'המזרחי' לבין התנועות הציוניות,²⁵ ולא בין יוזע הקהילות (שבית הילדים של היה בטיפול אנשי 'המזרחי') לבין הוועד המרכזוי – בכלל שאלת החינוך הדתי בבתי הילדים.²⁶ וכן גם לא בין 'המזרחי' לבין אגודות ישראל – בכלל שאלת היליד אליו יועברו הילדים.²⁷ דוגמא זאת מאפשרת להציג בבהירות את נקודת המחלוקת, אך אין היא ייחודית.

אחר ולא צלחו ניסיונות לאחד את הפעולות – התקיימה תחרות גלויה וסמייה בין הגופים השונים. הרצון לחנק את הילדים בדרך זו או אחרת (האמונה ב'עדמת הדורך') גרם אף לתופעות של יניבת ילדים אחד מן השני.²⁸ ביקורים של פעילי גופים שונים אצל אותו מציל, כשהכל אחד מציע סכום גבוה משל האخر, גרמו להאמרות מחيري הילדים.²⁹ כך יצא שבחלק מן המקרים היומה להצעה גבוהה יותר כפיצוי על קשיי המצילים בתקופת המלחמה; הייתה של הפעילים ולא דווקא של המצילים.

אחד ממאפייני התקופה היה הצורך בתורים מזומנים למימון הפעולות ולהחזקת בתיהם. אך-

למשל, כספים שנאספו ע"י יעד הרבניים האוורטודוקסים' בארה"ב, שכלל בתוכו הן רבנים של אגודות ישראל' והן רבנים של 'המזרחי' היו אמורים להגיע לפעילי שתי המפלגות בפולין. אך מאוחר ואלה הופקדו בידי פעלת 'אגות ישראל', שנמנעה מלהיפגש בפולין עם אנשי 'המזרחי', לא חולקו כספים אלה באופן שווה נס להם. תלונות רבות נשלחו מפעילי 'המזרחי' בפולין אל חברי 'יעד ההצלה' בארה"ב, אך לא היה בהם כדי לשנות את המצב.³⁰ כך גם כספים שנאספו במגביות בקהילות יהודיות שונות בעולם פוזרו בין הגופים השונים ללא תיאום – ולכן לא מוצתה האפשרות המרבית לניצולם. והרי דוגמא אחרת: כספי יעד ההצלה' של 'הסתכנות היהודית' הועברו ל'איחוד' בפולין מתוך פונגה שיועברו גם ל'קוואורדינציה', שהייתה גוף שאיחד בתוכו מספר תנועות ציוניות. ברור שנעשה בעקבות קריאותיהם החוזרות וشنנות-לקבלת סיוע, העלה שהם לא זכו לקבל את חלקם.³¹ לפיכך הבעיות בין הגופים השונים, שהביאו כפי שראיתו לתחרות, היו מצדדים חיוביים

בעיות שעולות מן הדיון במציליס

כל לדון באותו מועד ביחס פולני. שהציגו ילדים העבירו אותם מרצום לרשומות הורה, קרוב או ארוגן יהודי מיד אחרי המלחמה; במקרים אלה התקבלו הילדים בברכה ומעשה המציגיםזכה להערכה. אך לא כך היה בכל חקרים. השמואה שיהודים יפודים, ילדים נפוצה בקרב הציבור הפולני, כך גם ריבוי הצעות עקב התהרות, והמחקרים האמורים – כתוצאתה לכך היו ככל הנראה שבס אס התכוונו למסור את הילד לא מיהרו לעשות זאת, מתוך תקווה שייזכה לפיצוי גבורה יותר. ואחרים לעומתם, סרבו להיפרד מן הילדים מותך רצון וכוונה להמשיך ולגדל אותם. לתוחשיהם הם היו זכאים לכך שהרי הסתנו בעטיהם בעת המלחמה, נקשרו אל הילדים והם הפכו להיות חלק משפחתם.³² בקרוב אלה, היו מי שכדי לשכניע את הילד, הסתו אותו כנגד הורה או היהודים בכלל.³³ או לחילופין, הפחדו אותו מפני יהודים, כשהם משתמשים בתיאורים ממושכות עלילותם. ³⁴ לא כל מי שלא רצה להיפרד מן הילד בחר בדרכים אלה, אך מאחר והארגוני היהודים לא נלאו מלחשוף את הילדים, ומנגד השקיעו המציגים מאמצים במציאת דרכם למנוע גילוי.

כך קרה, שמצד אחד הוקירו הפעילים את מעשי המציגים, ומצד שני, כתוצאה מן החיפושים הממושרים וההתדיינוויות הארכובות. הלבנה הערכה אליהם והשתחרטה. עם הזמן נוצרה אף

דה-לגייטימציה של המצלילים. משי הקייבת שלהם מימי המלחמה דהו נכון המאבק על הזכות להחזיק בילדים לאחריה.

דרכי עבורה

מאחר ובחילק מן המקרים נשתנה האפשרות להוציאו ילד קשה ומסובכת, לא בחולו הפעילים בדרכים לטיסוס הטיפול בהוצאה. אם עלתה המחשבה שיתכו ויטב לילד בתברת מי שגדל אותו, לא היה בה כדי לנוטש את המאבק עליו. במקרים אלה הפעילים רואו עצם זכות להבטחת הבטחות לילדים ולמצילים גם אם ידעו שאין בכוננותם למלאן. דרכי התרומות היו רבות ומגוונות (כמו הדרכים למניעת מיציאת הילד ע"י המצלילים). במקרים שבהם לא צלחה שום דרך ולא נראה שיש לה סיום פרישה, ארגנו הפעילים חטיפה של הילד מידי מציליו – כמוון ללא שיתה אפשרות להיפרד.³⁵

בתי המשפט

בתי המשפט בפולין, לפחות בחתירה, פועלו בנושא הילדים, על פי מערכת חוקים שהייתה קיימת לפני המלחמה (חוק הנישואין, חוק המשפחה, חוק האומנות). רק לאחר שמספר מקרים שהגיעו לכדי דין משפטני נתנו פסקי דין שייצרו מקור הסתמכות בתביעות של אחריהם. ברוב המקרים היה קשה למערכת המשפטית להתמודד עם בעיית הייחודיות של השואה. במקרים נידונו אירועים של 'נטישה' מסירה או 'ויתורי' של הורים על ילדים, כמושגים כליליים – כשבreau הדזהה הטוטאלית של ההשמדה מול הסיכוי להציל ילדים ע"י הוצאותם מרשות הוריהם. כמו כן אי אפשר היה מבחינה משפטית להימנע מן השאלה: האם הילדים נמסרו למשמרתו או ל Zimmerman. ובמקרה אחד אף נידונה שאלת האפשרות להעניק ילד 'כמתנה'.³⁶

מהי 'טובת הילד'?

להלכה המושג 'טובת הילד' אינו ניתן לפירושים רבים מדי – אך לא כך למעשה. בז'ב הנושא מוכרע ע"י מבוגרים שאמינו להכריע מהי טובתו ולהכרעה זו יש סודות בתפיסות עולמים. במקרים בהם ילדים החליטו לצאת מבית מצילים ולהגיע לרכיבים של יהודים לא עלתה השאלה כלל. הבעייה הייתה לגבי אותם ילדים שנותרו בתמי מציליהם. באופן פשוטי ניתן לומר שם זה היה רצום וכן הם עצם החליטו, הרישוייה זו טובותם. אך, האם יתכן שרצונו ודעתו של הילד מושפעים מגורמים רבים אחרים? ומכאן: שאין לקבל את שיקול דעתו כפשוטו? מבחינה משפטית הדיון ב'טובת הילד' היה מורכב וכרכוך בשאלות הקשורות במעטדו בבית מצילו, באיכות הטיפול שהוא זכה לו, בקשר הרגשי בין מצילו, במוראותם של המצלילים,

ביכולתם הכלכלית להעניק לו חינוך נאות (בעיה שיש לה השלכה עתידית אך נעוצה בিrollת בהוותה), ועוד. לפחות במקרה אחד מצאתי שהשפט טען שיש לכבד את רצונן של שתי ילדות צערות להישאר מນור היהת שהן בוגרות דין להחלטת. זאת, על רקע בגורות החלטותיהן בזמן המלחמה - שסיעו לחן לשודר.³⁷

מצילים שנקשרו לילדיים וראו בהם חלק ממוקם משפחתם, חשבו טובות הילדיים היא להישאר עםם, שהרוי הם מכיריים אותם, בוטחיהם בהם. גם אם לא זו הייתה כוונתם כשאספו את הילד לביתם השניים עשו את שלהם ואין לנתק את הילדיים ממקומם - ובכך לפגוע בהם. אי אפשר היה להימנע מן שאלה כיצד בית ילדים (גם אם יהוד) יכול להיות תחולף למשפחה? מעוזיותיהם עולה שגם גם טובתם הם, הם ראויים לילדים לאחר שעברו בזמן המלחמה ' מבחנים' רבים שזכו אותם בזכות להיות לחם להורים.³⁸

לדעת הארגונים היהודיים טובת הילדיים הייתה שהם ישבו להוריהם, לעמם, לשורשיהם. גם אם הבינו את הסיבות לבחירתו של הילד להישאר בבית מציליו ולהישען על הביטחון שבית זה העניך לו, הם חששו שהחלטתו משוחחת ואין אפשרותו לראות את התמונה הכלכלית ונסיבותו הומן. הייתה זו לטענתם החלטה וגישה, וזהו אין הילד מודע לסיבות לבחירתו. אם לא די בכך, הרי שורות העם היהודי (שהילדים משתמשים אליו) הדללו בעקבות השואה עד כי כל ילד יהיה לשיקום העם - בנהנחה שזה גם רצון החורים ששילמו בחיהם על היৎומים יהודים. מכאן עולה השאלה האם טובת העם היהודי עומדת כנגד טובת הילדי או שבסופו של דבר ישנה התאהמה/הקבלה בין טובת העם היהודי לבין טובת הילדיים.

קשה לדון בבעיה זו אך ורק בנסיבות הזמן בהן השאלה הייתה צריכה להיות מוכרכעת, יתכן שטובות הילד באוטה עת הייתה היאורה בבית מציליו אך האם זה אמרו להיות נכון גם לשנים הבאות? או באופן אחר: האם הדיוון בטובת הילדי תופס רק אותה עת או גם להיות אדם בוגר. יש להניח (הנחה מבוססת) שהפעלים שעסקו בהוצאת הילדיים לא חשבו שהם פועלים לרעת הילדיים. ומכאן, שהם האמינו שהן בטוחה הקרוב והן בטוחה הרחוק הם פועלים לטובתם. האם בזמן החרחשות ניתן היהת לדעת שהחוצה תהיה בעתיד לטובות הילדיים או שהיא זה בתום האמונה, תחרגתה, תחשושה שכז' יהיה? אנו יכולים לדעת מה היה אך מה יכולתנו לדעת מה יהיה?

מה חשיבות מרכיב הזמן בהכרעה לגבי 'טובות הילדי'?

נפגשתי בארץ עם רבים מן היילדיים שהוזעקו מפולין ורובם מיעדים שאין הם רואים עצם כדי שהיו נוראים בפולין וחיטו בחברה הפולנית, אך, לא מעט מהם מתגעגעים למצליהם וסקרנים להיפגש עems שוב אנשיים בוגרים וכך גם לנופי ילדותם.

אך, גנשתי גם אנשים בפולין שהיו גאים ילדי נוטר בעובי מצילה וגדלו בתחום הפלונית. רוגם מגלים הינה ובה להישארותם עם מציליהם ומודים על שבחסקה מהם ההונאות מאנשים אהובים. יחד עם זאת, במיוחד בשנים האחרונות הם מגלים עניין היהודיות וכמה מהם לפחות מידע אמות חורדים ומשפחותם.

¹ המאמר מבסס על עבודות הדוקטורט שלו, שנכתבה באוניברסיטת בר-אילן בהנחיית פרופ' דן מכמן, והחוגת יילידים יהודים מבעלי נצרות בפולין בשנים הראשונות שלאחר השואה, אוניברסיטת בר-אילן, 2000. (להלן: נהני גפני, הוצאת יילידים יהודים מבעלי נצרות בפולין).

Nechama Tec, *When Light Pierced the Darkness - Christian Rescue of Jews in Nazi - Occupied Poland*, Oxford University Press, New York; Oxford, 1986 ;
Doublay, *New Conscience & Courage, Rescuers of Jews during the Holocaust*, Eva Fogelman
Wladyslaw Bartoszewski, Zofia Lewin, *The Samaritans*, (להלן: פוגלמן, מצפון ואומן) (לחל: York, 1994);
Baruch Szlomo Bercovitski, לוי, השומרוניים; עמנואל רינגלבלום, מטבחים אחרוניים, יהשי פולניים – יהודים, יגואר 1943 – אפריל 1944, ד' שם וחותמת בית לחומי הגטאות, ירושלים, תשנ"ד, (להלן: רינגלבלום, יהשי פולניים –

² חנה שלומי, "ראשית התהארנות של יהודי פולין בשלהי מלחמת העולם השנייה", גלעד, מאסף לתולדות יהדות פולין, ב, תש"ח, אוניב' נ"א, עמ' 303-304 (להלן: שלומי); "ראשית התהארנות"; ישראל גוטמן, 20 גוטמן, עמ' 20.

^{4.} שלומי, "ראשית החתאrangleגנוג", נמ' 308; דוד כהנא, אחורי המבול, ניסיון להיווכח את הנסיבות בהזדמנות לפולני שלאחר מלחמת העולם השנייה (1949-1944), מוסד הרב קוק, 1981, עמ' 22-25; גוטמן, היהודים בפולין, עמ' 20; אנגל, בין שחזור לבריחות, עמ' 35, 44-46 (להלן: כהנא, אחורי המבול); גוטמן, היהודים בפולין, עמ' 20; אנגל, בין שחזור לבריחות, עמ' 88 (להלן: אנגל; בין שחזור ויהדות).

¹ לוי אריה שרד, במחוז עגנון והפרות, הונגריות החלוציות בפלין בשואה ולאחריה 1949-1939, כרך שני, מורשת, תשנאי, עמ' 179-221 (להלן: שרד, במחוז העגנות והפרות).

⁶ קוריסקי, "הקוואודינציה הצעונית לאלאות יהודים בפולין לאחר השואה, בית לחם הגטאות, תשמ"ט", (להלן: קוריסקי, "הקוואודינציה הצעונית לאלאות יהודים", עמ' 25; עיתון הקואודינציה פארן יידישן קוינד" והזאה חד-עמית, נובמבר 1946, ארכיון בית לחם הגטאות (להלן: בל"א) – 798).

ראיון של עם יהיא גורנשטיין, דצמבר 1993; כהן, אחרי המבול, עמ' 104-105. Joseph Fridenson, ; Heroine of Rescue, The Incredible Story of Recha Sternbuch who Saved David Kranzler, eds., Thousand from Holocaust, Mesorah, N.Y., 1984, pp. 161-164. פרידנסון, קראנץLER (עורכים), ייבורת תצלחה).

הזהרנו לשלב במאמרם את הכתובים בפולין, עמ' 15-17; אנגל, בין שחזור לביריה, עמ' 49-50; שלומי, "ראשית ההודאות ארגנטינאי", עמ' 295.

לחלהן: איזון טהור מושג, ספטמבר 1995; עדות לדרכן המכון ליהדות זמננו – המדור לתיעוד בע"פ; יראון של עלי. עם גראנטשטיין, דצמבר 1993; ראיון של יוסף יוסוף קרב הארכוני נובמבר 1993.

עדות לדמן, יתדעת זמנו – תיעוד בעי' 68/28; עדות דרורה זלבר, שם, 68/27.

ד-ה-ו-עם (להלן: איז'ו'ש) 03/3249; רוח ורחתפיג, פלייט ושריד בימי השואה, ד-ה-ם, אות', ירושלים, יישומי'ז, (להלן: ורחתפיג, פלייט ושריד) עמ' 435; אפרים דקל, שרידי חרב, הצלת יהודים בשנות השואה

- ולאחוריה, משרד הביטחון, תי"א, תשמ"ג 1993, (להלן: דקל, שריidi חרב), עמ' 60, 160-161; יחיאל גרטנשטיין, חוות בפולין, פאר, בני ברק, 1991; (להלן: גרטנשטיין, חוות בפולין), עמ' 13.
- ¹² כהנא, אחרי המבול, עמ' 15; עדות זילבר, יהודות זמננו – תיעוד בע"פ, 68/27; אלה מאוחר, "פדיון ילדים יהודים מצלילהם הלא-יהודית", ד"ע, מס' 29, ירושלים, תמוז תשכ"ב, יולי 1962, (להלן: מאוחר, "פדיון ילדים מצלילהם"), עמ' 37-36.
- ¹³ פטר הלמן, עזם בשדרה, דיווחאות של חסידי אומות העולם ושל יהודים שניצלו ברכותם, משרד הביטחון, תשמ"ו 1986, עמ' 168; ראיון שלו עם בירגר, נובמבר 1993; פרטוקול הצעחה על כל מכתב שנכתב בעקבות הצעחה זו ניתן להנחיתנה במאי 1947] במושא: חרשםן ל', זיך - משפטית.
- ¹⁴ עדות לוטנר, ארכין מושרט, גבעת הביבה (להלן: מושרט) A ; מכתב מג' מושטסקי ליקאודרינציה, עמ' 29; מרים הוכברג-מריאנסקה, "טיפלתי בילדים ניצולים", ד"ע, מס' 1-8, חובי-8, ניסן תשט"ז מרץ 1956, עמ' 12.
- ¹⁵ ראיון שלו עם רחל פרנק-פרידברג, מרץ 1993; ראיון שלו עם 15-13, ראיון שלו עם רחל וינשטיין-וילך, ספטמבר 1995; ד"ר מונלבאים-הפטשר, "סיפור אחד מימי ריבס" – עיתון הקואודרינציה, עמ' 6, בלה"ג – 798.
- ¹⁶ טק, שהאור פילח את החשכה, עמ' 142; מאוחר, דיווחים יהודים מצלילהם, עמ' 35; שלמה גזיבץ, "אל חיק עמי", ד"ע, 1958, עמ' 64-62; שורה נשנית, "קוום לדמות הרוחנית של הגואלים", בטור: בורנשטיין (עורך), גאות יהודים מידי נארים בפולין אחרי השואה, בית לחומם הגטאות, תשמ"ט), עמ' 84.
- ¹⁷ משה פרנק, למשרץ ולהעיד, טראומת השואה של ילד יהודי מזמושץ', בית לחומם הגטאות הקיבוץ המאוחר, תי"א, תש"ג, עמ' 81; סאמט, בואוי למרתף, מסע לפולין 1946, צ' לימון, תי"א, תש"ג, עמ' 75; משה קולודני [קול], "ילדים בשבי", דבר הפועל, 12.8.1946, ארכין משואה וטל-recht (להלן: משואה) א' 3/75.
- ¹⁸ מכתבים מיהוועד המרכזי ליהודי פולין – לעוזיר חופר, זוב (Zreszow), 28.7.1947, ארכין המכוון להיסטורי היהודי בורשה, (להלן: זיך) – 638; ומכתב חמיינז של היהודים המרכז, לוענד לבליך (Lublin), 3.7.1949, בנושא: אי איגנאל, זיך – המחלקה המשפטית, ערעור: שהוגש בבית המשפט המחוזי בטרנוב (Tarnow) עי' גולדפינגר, מס' תיק OP 16/46 במושא: צי'-ו-זון המכונות הובל, בלה"ג – הת恭בות 790-788.
- ¹⁹ מסמך משפטני המופיע במושא הילדים יהודים שבאהיותם ורים, משפחה רחוקה, מוסדות ילדים, זיך – משפטית. המסמך אינו מטארך אך יש להזכיר שכן בפלויו בשנים 1-1946: פסק דין שיעון ב-1.1.1946 מס' 6 מטארך – 4.3.1946; פסק דין מטאיך מס' 48 מטארך – 7.11.1945, פסק דין מטאיך – 24.5.1946; פסק דין מטאיך – 14.5.1946; פסק דין מטאיך – 20.5.1946; פסק דין מטאיך – 21.5.1946 מס' 22 מ-1946, זיך – משפטית.
- ²⁰ י' ליטבק, "ויזרומונז של ארגון זיגוינט לשיקום של שארית הפליטה בפולין", 1949-1944, (בתוך): פינקס (עורך), יהדות ברזורה בין שואה לתקומה 1944-1948, אוני בן-גוריון, קריית שדה בקר, 1987, עמ' 379; גוטמן, "יהודי פולין משחרור להגירה", שט, עמ' 121; שלומי, "ההתארגנות של שרדיי היהודים בפולין לאחר מלחמות העולם חישבה", 1950-1944, (בתוכו: ברטל, גוטמן (עורכים) קיים ושבב, יהודי פולין לדורותיהם, מרכז זלמן שרע, ירושלים, 1977, עמ' 544; עדות קוריסקי, יהודות זמננו – תיעוד בע"פ 15 מ-1945 – עדות קריובס, יהודות זמננו – תיעוד בע"פ 45 מ-1945 – עדות שערן, נשים ו��, עמ' 210 (להלן: שערן) נשים ואל המנוח לא באתי).
- ²¹ ראיון שלו עם דרוקר, ספטמבר 1995; עדות דרוקר, אוי"ש 03/3249; עדות דרוקר, יהודות זמננו – תיעוד בע"פ 28 מ-1945, ראיון שלו עם שורין, נובמבר 1993; ראיון של שלמה בר-גיל עם אריה לוי שרין, ---, שליחות לגולא 1948-1949, בית לחומם הגטאות הקיבוץ המאוחר, 1989, עמ' 95-76; שרין, במבון הענות והפדות, כרך ב', פרק כיון.
- ²² וקיי מחלקות היריעות והמחלקה המשפטית של יהודיה היוזדי המרכז ליהודי פולין, זיך.
- ²³ נהמני גפני, הוצאות יהודים מבני נוצרים בפולין, פרק שלישי, פרק משונה "התארניות ממוסדות".
- ²⁴ מכתב מאיריה גולדברג להגס בייט ועקביא לויינסקי, עלית הנער, 10.4.1946 (להלן: אונ' ציוני מרכז) (להלן: אונ' 578 L; שער-נסמית, ואל המנוח לא באתי, עמ' 191; כהנא, אחרי המבול, עמ' 54).
- ²⁵ כהנא, אחרי המבול, עמ' 47, 106-105.
- ²⁶ דוחה שליחות בפלין (נובמבר 1945) יהודה ד', הארכון הציוני הדתי באוני-בר-ኤיל (להלן: אונ' בר-ኤיל) ש. IV. 21; מכתבים מהסתדרות יהמזרחי ויתורה ועבודה בפלין לוורהפטיג וגורינברג רותומים: אטולס, גונינויזקי, בקר, דרוקר [שתי חתימות נוספת אינן ברורו], 23.5.1946; ומשה יונג למרכז יהמזרחי בירושלים, 23.6.1946, שם ש. IV. 20.
- ²⁷ עדות קוריסקי, יהודות זמננו – תיעוד בע"פ 15/68; נשים, "הkoaודרינציה לנאות ילדים בפלין המשוחררת", דפים לחקר השואה והמרד, מאסף שני, בית לחומם הגטאות, פברואר 1952, שבט תש"ב, עמ' 122; משה ישע, בצל השואה, רשם שליחות בפלין 1946-1945, בית לחומם הגטאות הקיבוץ המאוחר,

- תשילג, עמי 172; פרוטוקול מישיבת שערכה בוועד היהודי בקרקוב, נשלח לוועד המרכזוי, 19.9.1946, נכוון בישיבה: נגידיו הוועד היהודי, אגודה, המORTHODOX, יהדותה, יהודינה, דידורי, ג'ראדי, יהובבי, פועלן ציור. לא נכוון אף כי החומר: נציגי יהודוי, יהושמה צי, יהלומי, זיך – חינוך.
- ²⁹ דוחי שליחות בפולין (נובמבר דצמבר 1945) יהודוי ד', הארכיכון הציוני הדתי באוניב' בר-אילן, אצ"ד בר-אילן ש. 17. 21; יידיעות על הסוכנות היהודית, יוניב' 1946, פרסום דוחית של שולח יש, אצ"ם 25/1317 ס; מכתב מגולדברג, פולין, לווינסקי, עלית המוער, 10.4.1946, שם 58/578 L.
- ³⁰ מכתב ממכב' מזכירות המזרחי בפולין לוועד ההכלה של הרבנים האורתודוקסים בארא'ב, חתומים: בקר, אטלו'ן חתימה נוספת ברורה], י"ז באדר תש"י, אצ"ד בר-אילן ש. IV.
- ³¹ מכתב מגורייבים, יעד הרצאה של הסוכנות היהודית, לקואורדינציה, בפולין, 21.7.1947, אצ"ם 26/1317 S.
- ³² בנה, אהרי המבול, עמי 15-16; דקל, שרי' חרב, עמי 138-194; מכתבים מהוועד היהודי בוועשה ליועד המרכזוי, 26.3.1946, ומיהוועד המרכזוי לוויסבלאט, אנגליה, 28.5.1947, בנושא שי' חרטמן, זיך – חיוך 638.
- ³³ דקל, שרי' חרב, עמי 138-137; מכתב מהוועד היהודי בוועשה ליועד המרכזוי, 23.3.1946, בנושא: כי פרוכמן ו-מ' ליבר, זיך – חיוך 638; לנח קיכלה, אנו מאשימים, עדויות יליטס מו השואה, ספריית הפעלים, 1963, עמי 190-191; ירושלמי, ילדי השואה, מעמקים, חיפה, תש"יך, עמי פ"ה-פ"ט.
- ³⁴ ראיון עם רחל ולט-וינשטיין, ספטמבר 1995.
- ³⁵ עדות קוריינסקי, יהדות ומננו – תיעוד בעי' 68; כהנא, אהרי המבול, עמי 53; עדות דורך, אוייש 03/3249; דקל, שרי' חרב, עמי 206-213; ראיון עם תנקה מרטינו-בסק-גוטמן, אוגוסט 1995.
- ³⁶ עורך שחגש לבית המשפט בקלודזקו (Kłodzko) ע"י הלנה פוקסברג, על החלטת בית המשפט בונבה רודה (Nowa Ruda), מס' תיק OP 1/46 מ-5.5.1948, בנושא: ל' פוקסברג, בלהי' – התכנתבוויות 790-788.
- ³⁷ עורך שחגש לבית המשפט המזרחי טרנוב עשי' גולדפינגר, מס' תיק OP 16/46 מ-16.4.1948, בנושא: צ' ו-ס' זילץ המונות הובל, בלהי' – התכנתבוויות 790-788.
- ³⁸ עדות קס'ינה ולקוטרוף (Wolkotrup) אויש, מס' 49/1959 M; עדות קרולה ספט (Sapet) שם 49/579 M; עדות סטניסלב ירומינסקי (Jerominiski), שם 49/1468.

אסתי וברן תפיסת השואה בעולם הערבִי, הקשו המידי של השיח הערבי על השואה הוא הקמתה של מדינת ישראל וניסיוניותו להציג לגיטימציה ולהתבסס. השואה נטפסת כעינוי אירופי שנייה מעוניינים ולא היה לחם יד בה, אלא שעם נישולם של הפליטים מאדמתם הם משלמים את המחיר עבור פשעים שלא הם ביצעו. על פי תפיסזה זו היו היהודים המנחים האמיתיים של מלחמת העולם השנייה, ואילו הפליטים הם קורבנות השואה האמיתיים. הציונות נטפסת כמו שימוש ציני בשואה או אף המזiah אותה להגשות מטרותיה, תוך שהיא גנטעת ומטפה את רשות האשם בעולם המערבי, וסוחת אותו מבחינה قضית ופסיכולוגית. סמליה של התקופה הנאצית, הטרמינולוגיה שלה, הקומיקטורות שלה והאידיאולוגיה שלה מושכלים על הציונות ועל ישראל, שבגין חפכו היהודים מקורבנות לפושעים. מעמדות מוצא זו התפתחו בעולם העברי גישות שונות ביחס לשואה, הנעות בין הצדקה להכחשה, ואשר ניזנו במידה רבה מן הזרמים הרעיוניים במערב. אבל בכך גם בין אירופה, השיח הזה בעולם הערבי אינו מוגבל לקבוצות שלויים אלא משמש ממש ממסדים פוליטיים ורומים פוליטיים מרכזויים.

על איזר זה שבחן הצדקה להכחשה, ניתן להבחין בMOTEIVIM הבאים:

1. הצדקת השואה
 2. האשמה הציונית בשיתוף פעולה עם הנאצים בהשמדתם של יהודי אירופה.
 3. השוואה בין האידיאולוגיות של הציונות והנאציזם, ובין מדיניותה של ישראל כלפי הפליטים לבן אלה של גרמניה הנאצית כלפי היהודים.
 4. היפוך היחס קורבן/פושע והעמדות הפליטים כקורבנות האמיטיים של השואה.
 5. לימוד ממד השואה תוך ערוור על מספר הנפשיים, קיומם של תאגידים וסיבות מותם של היהודים במהלך המלחמה.
 6. רלטיוויזיה של השואה בין באמצעות השוואת מספר הקורבות לקורבות בני עמים אחרים בזמן המלחמה ובין באמצעות העמדתה במישור אחד עם אירופאים אחרים של השמדת עם, כמו, למשל, מעשי הטבח באינדיאנים בארצות הברית.
 7. הכחשה מוחלטת של השואה הצעתה כהמצאה ציונית.

ההומונה הזאת -- חמצאייה מן ההיסטוריה הרטוריית אל-נואש השואה ומון הדינאים בו בעיותו ובכתביו עת ערבים בשנים האחרונות, ומוצגת כאן בצוואה סכמתית -- מפילה בתובנה רודבים ריבים, וינויונה מערכת מורכבת של גוונים. יחד עם זאת, קשה לומר שיש נרטיב קווירני אחד. יש מעין מאגר של היפותזות, טעונים ודימויים, משוררים בספרות הרחבה שנכתבה על הסיכון, על העיונות, על הידמות ועל מלחמת העולם השנייה. המאגר הזה אינו משקף את גישתו של זרם אינטלקטואלי זה או אחר, ואלמנטים מתוכו נשלפים על ידי איסלאМИSTEIM; שמאלניים או לאומיים ומשולבים בשיח שלחם ללא אבחנה. רק בשנים האחרונות צמח שיח אלטרנטיבי,

המערער על התפיסות האלה ומפקק בתבונתו. ואנו מודים לך על תרומתך לארץ ישראל, על תרומותך למדינת ישראל ועל כל מה שתרסנו לך. בוגריך יפה יפה.

פתחתי את דברי בתיاور, ספרימי משחו של השיח העברי. היה לי רצון, עז להגיא על ההרצאה הזאת עם ממצאים חדשים, אך לא רק שטרם הספריות, אלא שכלiani נברת בחומריהם מתוקופות מוקדמות יותר, אני מגלה שקיימות המשכיות מדהימה: מזו: תום מלחמת העולם השנייה ועד היום, ואלמנטים רבים המשמשים כתובים הינם נמצאו כבר בראשית: שונות החמיישים, חסרה בכח שהוא רדיופות והיה טבח באירופה, דבר שהזרו אליו רק בשנים האחרונות. כבר ב-1945, מאשר התייחסו אל "הפשעים שנעשו נגד היהודים באירופה", הדגישו כי גם "נעשו על ידי אירופאים ולא על ידי העברים...". "היוינו רוצחים, על כן", הכריזו אותו דבר, "שבועלות הברית יחוירו את היהודים הנרדפים לארכותיהם, ישלמו להם פיצויים על מה שאיבדו, במקום לבצע פשע נוסף" ליל ידי סילוקם לפוליטין." במקביל לתמונות האלה: היה גם מי שהצדיק את "היטלר, עליו חלים", כל ש"הייטר להכיר ולתאר את היהודים... הוא רצח אותם על פי דרכו של נוטר האיבה, הירודע מה מדוע הוא עושה מלאכה זו". וצייטה אחרית ברוח זו מ-1956, מצבעה על כך שהעולם מצטרע שהיטלר מות לפני שהשלים את שליחותו החומניטרית".

וני רוצה לחלק את המשך דברי לשישה חלקים: בחלק הראשון, אציג את המחבר בו אני וסקת וכמה מהנחות היסוד שלו. בחלק השני, אתאר שתי אפיוזות, מן השנים האחרונות, ממשקפות את אופי הדיוון בשואה בעולם העברי, ובחלק השלישי, אמוך את הדיבור במה שכיניתי שישת אלטראנטיבי.

העיסוק שלי בשואה החל במסגרת עבודתי במכון לחקר האנתרופולוגיות והגזענות באוניברסיטת תל אביב, ובמסגרת מחקר מעמיק יותר עם ד"ר מאיר ליטבק על ייצוג השואה בעולם הערבי מתחום מלחמת העולם השנייה ועד "תום האלף". מתוך המחקר הזה נוצר גם נושא עבודה הדוקטורט שלי, המתמקד בשילוח הצלבורי המצרי מסוף המלחמה ועד משפט אייכמן.

1. הנחות יסוד של המחקר

גישתו הבסיסית של המחקר היא היסטורית, אם כי ניעזר בכלים הלקוחים מדיסציפלינות אחרות, כמו הסוציולוגיה של הידע והתרבות הפוליטית, ופסיכולוגיה תרבותית. המחקר יתמקד בניתוח גישות פוליטיות או אינטלקטואליות, וימקם אותן בהקשרו לשיחת התלבוטי והפוליטי הרחבים יותר. הנחה אחת היא כי למורות נקודת המוצא של הערבי, מספר הנחות יסוד בסיס השובדה. הנחה אחרת היא כי למונס מלחתייחס אליה כבר עם תום המלחמה, כאשר במסגרת המאמצים הבינלאומיים למצוא פתרון לשאלת היהודית בעקבות השואה, הפק רעיון הקמת מדינה ליהודים בארץ ישראל לעניין מוחשי זוקנרטוי יותר מאשר פעם בעבר. כך נוצרה מבחן היזיקה היישלה בין השואה לבין הקמת המדינה, ומכאן נובע גם הקושי של השיח הזה להפריד בין החתתייחסות המוסרית לשואה לבין מה שנתפס כחשלכוטיה הפוליטיות. הנחות יסוד מרכזיות היא, אפוא, שהיחס לשואה במצרים ובעולם היהודי בכלל הושפע מן ההתקפותיו בסיכון הערבי-ישראלית ואף עוצב על ידו. השיח על השואה מתפתח במסגרת ובמהלכו של סכסוך, ומשמש אמצעי נוסף לבניית הדמיון של האויב - "הآخر".

הנחה יסוד אחרת היא שהיחס על השואה הופתח כחלק מן הדיון האינטלקטואלי בשאלות של סדר היום הצבורי והפוליטי - עתידן המדינה של מדינות האזור אחרי המלחמה, אופי משטריהם, מקוםם בסדר העולמי החדש, ודמותן התרבותית והחברתית.

הנחה נוספת היא שהאינטלקטואלים הערבים ערים לנעשה בזירה התרבותית העולמית ובעיקר האירופית, מושפעים ממנה, בורדים מתוכה אלמנטים הולמים את תפיסותיהם ומשלבים אותם בשיח שלהם. אינטלקטואלים וההיסטוריונים ערבים לא נטו חלק בחתפותו של השיח על

השואתם במערב, ולמענה התעלמו בכתיבתם מרוינו. עם זאת, נערך גם הדין בעולם העברי על השואה בשלושה ובדים: הפילוסופי-אתי, התייאולוגי והפוליטי-היסטורי. אך, בניגוד למה שקרה במערב, לא זכה נושא השואה למחקר מקיף ושיטתי. רק בשנים האחרונות החלו להופיע מחקרים של חוקרים ערבים, העוסקים בצורה אקדמית-מדעית במהלך המלחמות העולמיות וביחסים גרמניים הפציתים עם האזורי. בתחום השואה, התפרסמו חיבוריו ותרוגומים של מכתשי שואה כגון כגן ספרו של רוברט פומיסון, *השקר ההיסטורי: האם שישה מיליון באמות מתווים* או ספרו של רוזה גארדי, *"המיתוסים המיסידים של המדיניות הישראלית"*, אשר זכו לתהודה רבה וחיבתה בתקורת העברית. לאחורה, נטשו לרשימה דוח לוייטר וספרו של נורמן פינקלשטיין. עבודות מקוריות מעטות בלבד נתפרסמו בעברית, והוא עוסקות בהיבט ספציפי מא של השואה - היחסים בין הציונים לבני הנאצים ערב המלחמה ובמהלכה, והן נוגעות במגמותיו הפוליטית ברורה. אחת מהן היא עבודה המחקר של מוחמד עבאס אבו מאזן, עליה זכה בתואר דוקטור באוניברסיטת מוסקבה, ושהתפרסמה בראשית שנות ה-80: "הפן الآخر. היחסים הסודיים בין הנאצים לבין הציונות" (אל-וֹהֶא אל-אַחֲרָה. אל-עַלְקָאת אל-סִּרְיָה בֵּין אל-נָּזִיּוֹת וְאל-צִּהְוָנִיּוֹת). חיבור מוקדם יותר הוא חיבורו של חיים פרנס, *"היחסים הציוניים* עם גרמניה הנאצית (Zionist Relations with Nazi Germany).

עמם גרמניה הנאצית (Zionist Relations with Nazi Germany)

למרות הקריאה, שעלה במהלך הדיוונים הציבוריים בשנים האחרונות, לעריכת מחקרים מקוריים ערביים על השואה, בין אם כדי להסביר אותה כתופעה היסטורית טוב יותר ובין אם "כך" להוכיח את העובדות לאשורי, לא נתרפסמו עדיין מחקרים מסווג זה. חיבורו של עבד אל-האכאל-מסירி, איש אקדמיה מצרי הנחשב מומחה ליהדות ולציונות, שיצא לאור ב-1997, בשם "הציונות והנאציזם וכץ ההיסטוריה" (אל-צהיוניה ואל-נאזיזיה ונחאיות אל-תאריך), לא חרג מן התזרות המוקדמתו יותר שאפו להוכיח את הציונות, את תפיסותיה האידיאולוגיות ואת דפוסי פולתה. מסירוי, שפרש ספרים רבים על היהדות והציונות וב-1999 אף הוציא לאור אנציקלופדיה בת שבעה כרכים בנושאים אלה, אמנס קורא לנתק את הדיוון בהיבטייה האנושיים של השואה מן הדיוון הפוליטי בהשלכותיה, אך מעערר על היקפה וייחודה. כמו במחקרים של פארס ואבו מאזון, גם מסירוי עושה שימוש סלקטיבי בספרות על השואה ועל מלחתות חלום השנייה ואפיילו בציוטים מדברי מנהיגים ישראליים וציוניים, אך נמנע מלהתיחס להיסטוריוגרפיה המערבית, עסקה בהיבטים שונים שהוא מעלה.

שניהם היחסים היחידיים, שהתמודדו בפנים. ראשונה בניתו מאפייניה של הגישה הערבית. היחסים הכלכליים לשואה במסגרת תהליכי השלום, ובתוכם כך מתחו עליה ביקורת חריפה, נכתבו לא על ידי אנשי אקדמיה אלא שני עיתונאים לבוגרים, המשמשים עורכי דין ביוםון אל-ח'יאת, היוצאת לאור בלבונדוו. שני הספרים יצאו לאור בבירות: ב-1993 יצא ספרו של גיזוף סמאחה, "שלום בר חלף. סביב הריאית הערבית את השאלה היהודית" (סלאם עבד. נחו מז ערבי למסאלת אל-יהודיה), וב-1995 התפרסם ספרו של חואם צאעיה, "מתוך הגנה על השלום" (ופאנען ען אל-סלאם). מאמר נוסף בORTH זוכת בפרס עלי עיתונאי לבוני אחר, טמייר קסיר, התפרסם בכתב העת הפלסטיני היוצא לאור בצרפת, *Revue d'Etudes Palestiniennes*, "הנכח מההתקלה? ("La Nakba recommandee?"

החסר הזה בחקר יizzog השאה לא מולא גם על ידי חוקרים מערביים או ישראלים. תורה מוז, מאז פורסמו מחקרים של הרכבי, לואיס ורבקה יילין, שעסוק רק באופן חלק בשואה, התורתן מאי השיח על השואה בעולם העברי. מאמרו של עמי בשארה, שהוצע בכנס בגרמניה ב-1993 וرك אחרא-כך התפרסם בכתב העת *Zemot* ב-1995 תחת הכותרת: "על העربים והשואה: ניתוח בעיתיותה של אותה חיבור", מהוועדיין תחביב היהודי, המתמודד-עם שאלת יizzog השואה

בעולם العربي כזרה מקיפה וקדמית, אם כי נגרעה, להערכתנו, חשיבותו האקדמית בשל העמדתה שנקט בפולמוס הפליטי.

שתי הפרשנות שאני רוצה להציג אירעו, כפי שכבר אמרתי, בשנים האחרונות. הן מאירות את המוטיבים בשיח על השואה, את ההתקפות שהלה בו בעיקר מן המהעיצית השנייה של שנות התשעים עם התפתחותו של השיח האלטרנטיבי, ואת היחסים בין מכחישי שואה במערב לבין חוגים ערבים, אסלאМИSTEים ואחרים.

הפרשה האחת היא פרשת רוזיה גארודי.

בין 1996 ל-1998 זימנה לנו פרשה מיוחדת במינה זו הזדמנות לבחון מקרוב את ההיסטוריה הערבית לשואה, ובעצם גם סייפה להם הזדמנות לעסוק בצורה אינטנסיבית מאוד בנושא השואה. אני מתכוonta לפרשת הווצאתו לאור של ספר בשם *המייחסים המיסידים של המדינות הישראלית על ידי רוזיה גארודי* בצרפת והמשפט שעריך נגדו על פי חוק גיסו, האוסר הווצאת

דיבח על השואה ופרסום חומר גזעני ואנטישמי, משחו על רוז'ה גארודז'יאו רגינה כפי שהאסלאלים מתקשים לקרוא לו. הוא פילוסוף צרפתי, שהיה קומוניסט קניי ובגלל זה מצא את עצמו במחנה ריכוז חלק מתקופת המלחמה; היה קתולי ואמץ אחר-כך את הפרויטרטניות; וב-1982 התאסלם, מותק הכרה לדבריו במסר האוניברסלי של האסלאם. הספר עורר סערה גדולה בצרפת; היו לו קשיים למצאו לעצמו מושב באבל בסופו של דבר, והוא יצא לאור בהוצאות ספרים קטנה LA VIEILLE TAUPE, החפרפרת הזקנה, העוסקת בכל הנרא בהוצאות ספרות ניאו-נאצית, ובמקורה הוקמה על ידי קבוצת شمالנים. הוא אף תרגם לשפות רבות ובכללן ערבית.

במה עסך הספר? הוא אכן עוסק רק בהבחנת שואה. הוא מורכב משלושה חלקים, החלק הראשון עוסק במיתוסים הדוגניים: מיתוס האדמה המובטחת; מיתוס העם הנבחר; ומיתוס היושע. החלק השני עוסק במיתוסים של המאה העשורים: מיתוס האנטי-פאשיסם הציוני; מיתוס משפט נירנברג; מיתוס השואה; ומיתוס "אדמה ללא עם ללא אדמה". החלק השלישי עוסק ביחס הישראלי: מימון החוץ של ישראל, וஸולות היהדות בארץ, בצרפת ובגרמניה. בעקבות פרסומיו הופיע שועור בצרפת, שבראשו עמדו כמהן ארגונים יהודים, ערץ גארודי מסע-במדינות המזרח התיכון ביולי ובאוקטובר 1996 – החל לבנון וכלה במרוקו, מסע נוסף שלו ערץ ב-1998, ממש ערב המשפט. הוא הוזמן למשעה על ידי התאחדות סופרים ערביות,זכה לעתירויות שונות ואפילו הוענקה לו חברות בתו. הוא גם זכה בצוות משפטנים ערביים שהגיע להגנּו עלייו וגיסו כספים לבבונו. היה כיסוי תקשורת עצום והתעורר דיון ציבוררי רחב עליו ועל ספריו. הוא הרצה; הוא פגש חוגים ספרותיים, אינטלקטואלים ופוליטיים; ולקטים מן הספר, מהרצאותיו וממאמריו שהתפרסמו לבבונו, יצאו לאור. מעל דפי העיתונות התפתח דיון ציבוררי עז, ולצד גילויו התמייה האלה, יש לציין, היו גם משביעו את הסתייגותם. אלו תמות מרכזיות על בדיון?

- המשפט וחוק גיסו הם הפרה בוטה של הזכויות הבסיסיות של חופש החברה והדעתה.
- המשפט הוא כותב תביעה נגד המערב על המורל ההפוך שלו והדמוקרטיה המפוקפקת שלו.
- המשפט כוון נגד האסלאם כי גארודי הוא מוסלמי שהגן על עניין ערבי/מוסלמי.
- הציונות העולמית שולטת בתקשורת העולמית וועיצה בה מניפולציות.
- השואה קודשה על ידי היהודים כדי לאפשר להם להשתמש בשיטת הרושיטה ותפיננסית של המערב.

- מכך ורוייה של המודיע על השואה לגיטימי, אבל היהודים מונעים זאת בכל כוחם.
- מה גורם להתרשות הזאת סבבו? האם דעתו על השואה? או בקורתו על ישראל? או אולי בගל היותו מוסלמי?
- התשובה כלל הנראה מרכיבת מכל החיבטים אלה יחד. הוא הפך לSAMPLE ולבירוק כל, להערכתי, מפני שהוא נטהש כמו שעמד מאחוריו אמוניותיו ללא חות נגד הממסד היהודי-ציוני והען לאטגר ולהפריד את הטוענים הציוניים, שנטקלו בעלות אמרת בלתי מעוררת. בכתבבו שפורסמו במהלך המשפט בראשית 1998 הוא תואר כדוריופוס נרדף על לא עול בכפו, מעד אחד, כאAMIL זולא שייצא להגנת האמת, מעד שני.

ההתקפה על גארוד-נפסה גם כחלק מהתקפת המערב על האסלאם ומכאן עוד סיבה טובה לפאת להגנתו. תמה אחרת שעלתה בדיונים הייתה על חופש הביטוי וביקורת על צՐפת – ערשות החירות והדמוקרטיה, השופטות אדים על דעותיו. יש כאן עוד היבט. למרות אסלאמיותו, גארודוי הוא זו, הוגה דעתות מערבי, שאינו מעורב בשירות בסכוך ועל כן נחשב בלתי משוחד, וסיפור מספק ניתוח מקיף ושלילי ונסמך על מקורות רבים. היהת גם התמודדות עם שאלת האנטיישיות. את גארודוי מאשים בהכחשתשואה ובאנטיישיות, אנחנו אינו חשויים מהאשמה זו. ראשית, אנחנו שמים; שנייה, אנחנו הראשונים להזכיר רדייפות מה הן, מפני שאנו מושתיכים לאומה, המהווה חום יעד לרדייפות דומות והאנטיישיות של ימינו היא המלחמה המזחרת נגד העربים, כתוב עיתונאי ומשורר מצרי-באל-אהראם. למעשה, כל הדיון היה בעניינים שמסביב ולא בשואה עצמה, כי בעצם אין מי שחווק אותה באופן אקדמי וטודי. ואמנם, תוך כדי הדיון הצבורי הזה, עלתה הטענה לחקירה את השואה באופן עצמאי.

הפרשña השניה שאנו רוצה להעלות היא פרשת כינוס ההיסטוריה והרוויזיוניסטים (כלומר: מחייבי השואה ומלפיה) שעד להתקיים בבירות בין ה-30 למרץ 1-3 באפריל 2001, והכנס שהתקיים בעمان, שבעניינו הוא ציון דרך בהתייחסות להערכת השואה.

חודשיים לפני מועד הכנוס, נודע כי שני ארגונים רוויזיוניסטיים מתוכוונים לקיים כנס בביירות – המכון לרוויזיה של ההיסטוריה, ובכובצתה שווייצרית בשם התאחדות האמת והצדק (Swiss Verite et Justice), בראשותו של יורגן גרף, שחי היום באיראן ותלו依. ועומד נגדו משפט בשווייץ על חנchat שואה. הקונגרס היהודי העולמי, מכון זיונטאל והליגה נגד השמצה, יצא מיד

בקראיה למנוע את קיומו של הכנס בביירות, בייחוד לאור העובדה שהתקורתה הערבית אינה חופת מגילויים אנטישמיים ומוטיבים של הכחשת שואה. החשד היה שאיראן, שבה, כאמור, מתרח גראן ואולי אף יוזבאללה עומדים מתחורי ארגון הכנס, אבל בכך לא הייתה כל הוכחה. האירען, אילו התקיים, היה הכנס הראשון מסוג בארץ ערבית. בין הדברים אמרו כי היה לחיות רוזיה נאזרדי, רובר פוריסון והניאו-נאצי הגרמני הורסט מאהאר. בותוכנית לא נכללו דוברים ערבים. ואמנם, העיתונות הערבית לא התייחסה לכנס עד ראשית מרץ, כאשר נודע כי גם משר החוץ האמריקני נחלץ לשיער לביטול הכנס בפניה ישירה לממשלה לבנון. במועד זה, נודע כי מושבם של אינטלקטואלים ערבים – פלسطينים, צפון אפריקאים ולבנונים, החivos במערב ובו קראיה לממשלה לבנון לאסור על קיום הכנס כדי לא לחת פתוחון מה לקבוצה אנטישמית זו. ג'וזף סמואה, אחד העיתונאים הלבנוניים הבולטים, שהזכיר כבר, כינה את הכנס "בושה לבנון". עירכת הכנס של "ז'יפני ההיסטוריה" לבנון יתפרש, והוא חזה, בישראל ובתוגוי אורה – כחמשכו של פרז'יקט החשמדה הנאצי, ובכך רק יפגעו בעניין הפלסטיני והקורבנות הפליטניים. אגב, גם אחמד טיבי היה בין הפונים לראש הממשלה לבנון, רפיק חריר, לבטל את הכנס.

בסוף של דבר, החלץ הבינלאומי פעל וחירר: ביטול את הכנס, תוקן שהוא מבחר כי לא רצה להזיק לשמה של לבנון; וכמוובן תוך תהושת אכזבה מריה אצל הרוויזיוניסטים, שהבינו: ביקורת על העربים, שלמרות עמדתם כלפי הציונות הם נרתעו ושוב נכנעו להחצים של הציונות העולמית. אבל, בזה לא תם הסיפור. התאחדות הסופרים הירדנים והארוגן למאבק הציוני, שבו פעיל מאוד איש אקדמיה בשם אבראהים עליש, שוחרר לירדן, ככל הנראה, אחרי שהייתה אמורה באורה"ב ללימודים, החליטו לקיים כינוס אחר כדי לדון בשאלת "מדוע לא התקיים הכנס בביירות?" ולחשוף בכך את האמת על הרוויזיוניסטים. לאחר דחייתו שנגרמו בשל התערבותה ממשלה ירדנית, הוא אכן התקיים ב-13 במאי, עבר ציון יום הנכבה הפלשטיינית, ונטל בו חלק רק דוברים ערבים, ביניהם חייאת עטיה, עיתונאית לבנונית החיים בירדן, ורפהת חנאי, עיתונאי ירדני. עטיה הדגישה בדבריה את ההחשואה בין ציונות לנאציזם והבירה כי רוויזיוניזם ההיסטורי אין אידיאולוגיה אלא עמדה, הנתקמת בעבודות ובнтוחים דקדים על השואה. אותה גברת הופיעה יומיים אחר כך בא-ג'זירה, בתוכנית שדרה בשאלת "האם הציונות גורעה יותר מן הנאצים?" דבריו של חנאי עסקו בהכחשת השואה. הוא התייחס למספר המוגזם, כביכול, של הנسفير ועורר על הchnerה שתאי גזים, אילו אכן פועלו, יכולות שישה מיליון יהודים.

בוחדעת הביטול של הכינוס בביירות לא דובר על זהותם של מארגןין ולא גנו מטרותיו. התגובה בעיתונות הערבית התייחסו ברובן לנוק שגולל היה להיגרם לבנון אבל לא הובעה התנגדות לתוכניות הכינוס. הדיון הציבורי, שעניין הכינוס עורר, נסב יותר סביר האינטראומנטיליזציה של השואה על ידי הציונות וישראל, ועל "עסקי השואה" המשגשגים. עם זאת, תגובות הנגד, לרבות התנגדות הדגשו ביעירן את הנוק שבגישה הערבית לימין הקיצוני באירופה. המגמה המתוזמת של הציגות הלאומית/נגד הציונים כଉיסות שימוש בשואה ושל ההשואה בין ישראל והציונות לבין האציזם, עליה בקנה אחד עם השיטת הרויזיוניסטית.

ההשאלה מתחילה במאמר של יוסי פולמן, שפורסם ב-1990 בעיתון "הארץ". פולמן מזכיר את און ספק, שרצו גם של מכחישי השואה לקיים את הרכישת שלם בביירות שיקף נסיוון להרחיב את מוקדי הפעילות שלם תוך ניצול המכב הפוליטי המתודדר בMOTEHTOR התיכון בעקבות פרוץ האינטיפאדה. בקרב הימין הקיצוני במערב מתנהלים דיונים פנימיים ביחס לשאלת יחסינו עמו האסלאם ועם תנועות לאומיות ערביות: כבר בשלהי שנות השבעים, קראו מכחישי השואה הגרמני-канדי ארנסט זונדל, ערבים ומוסלמים להצטוף למאבק נגד הציונות, הבנקאים הבינלאומיים והקומוניסטים. גם בתקופת מלחמת המפרץ ב-1990 – 1991, הפגינו ניאו-נאצים לצד ערבים, ונמצאו בקרבם מי שתבעו לשנות את עמדותיהם המסודרות כלפי העربים ותנועותיהם הפלוטניות. יורגן גראף תאר את הכתשת השואה כנושא ערבי, וטען כי רווייה של החיסטו-וירגיפה על השואה תאפשר לערבים לבחין את חסיבותה האמיתית לתמיכת הפלוטניות לה זוכת היהודים בארץ"ב ובאירופה. יתר על כן, הוא יצר זיקה בין אלה, המשקרים ביחס לתאי הגזים וששת מיליון יהודים, לבין אלה המכפשים את איראן ואת המהפכה האסלאמית, והחותמכים בהפלות, בזכותה לחומוסקסואלים, בפורנוגרפיה וכוכב-

mbט חתוּף בכתב העת JOURNAL OF HISTORICAL REVIEW, היוצא לאור על ידי המכון לרויזייה ההיסטורית בארץ"ב, מוגלה כי יש נוכחות ערבית בין אם של כתובים ערבים, אנשי רוח וספר, ובין אם בכתבאות על הסכסוך, המזה"ת והשואה: בגליון מדצמבר 1994 התפרסם מכתב למערכת מעורך אל-שפּעַב, אחמד חוסיין, המביע הערכה לעמדת שכתב העת נוקט. סיפור השואה הוא כותב, מלא תפקיד חשוב בדתת הקתול המערבית ובבודאי זוקק להרוויזיה. מכחיש השואה הערבי הפעיל ביותר שאני מכיר הוא המרוקני אחמד ראמי, הח'י-שבדייה ומנהל זה שנים. קשרינו הדוקים עם מכחישי השואה באירופה. הוא נפגש עימם, משתתף בכנסים שלם ומספר את דבריהם באתר האינטראקטיב ובחנתה הרדיו שלו.

השיח האלטנטיבי

במקביל לפרשיות האלה, החלו להישמע, בערך באמצע שנות ה- 90, קולות אחרים, הקוראים תיגר נגד הגישה העברית המסורתית לשואה. אי הנחת מייצוג השואה בעולם העברי הניעו אינטלקטואלים ערבים לחציג גישה חדשה. בעיקר, גישה זו קוראת להפריד את ההיבטים האנושיים מן היבטים הפוליטיים בדיוון על השואה ולהזכיר בסבל הייחודי כפוש גנד האנושות. אחד הדוברים הבולטים של גישה זו הוא הלבנוני, חازם צעיה, הטוען כי בודאי לא ניתן להאשים את העربים על השואה אבל כחברים בקהילה הבינלאומית, אל לערבים להוציא את עצם מן האחריות לאסון זה. הגישה העברית המסורתית, של "השואה אינה מעניינו", הוא טעם, נבע מהבנה לקויה של ההיסטוריה האירופית, מעצמות, מחוסר סקרנות וממידה לא קטנה של אופורטוניזם: הוא האשים את הפלשתינים בהתמקדות בהיבטים הפוליטיים השליליים של הטרגדיה היהודית: מאחר שהם נכשלו להשיג הכרה בטרגדיה שלהם; טחו עיניהם והס לא יכולו להזדהות עם היבטים האנושיים של הטרגדיה היהודית. כדי להבין את אהות העולם לישראל, על העربים להבין את השואה. עליהם לגנות יותה רגשות ותבנה כלפי טרגדיה זו כדי לאכאות גם באחדות כלפי הטרגדיה הפלשתינית. סלמאן נאטור, עיתונאי ערבי ישראלי, כתב בעיתון אל-בלאד היוצא לאור ברמאללה בנובמבר 1996 כי השימוש במונחים נאציים במסר הפלסטיני נגד הכיבוש הציוני ומשלות ישראל הוא שגיאה טקנית, וכי על העربים להבין את משמעות השואה לגבי היהודים "ללא קשר לשימושם שעשו בה הציונים".

מאמריהם נספירים ברוח זו, ובכללם מאמר של אדוֹרד סעד על "יסודות לדוּ-קיום", שהתרפסמו במהלך 1997, עוררו דיון אינטנסיבי מעל דפי העיתונות העברית על היחס לשואה. הדיון הזה, בעצם לא ירד כמעט מעל הפרק מאז בשל אירועים שונים שנקשרו לנושא השואה וחזרו והעלו אותו. התיחסות לפרש גארודי-נושאים אחרים היו, למשל, סրטו של בניין "החיים יפים", הצהרתו של האפיפיור על השואה ותקפידה של הכנסייה בתקופת המלחמה, משפט הריבה של מכחיש השואה דיוויד אירווינג, עלייתו של יורג היידר ככוח פוליטי באוסטריה, ועוד. בכלל המאמרים האלה לא נשמרו קולות הטוענים כי השואה לא הייתה או שהיה על הנאצים להשלים את המלאכה. אפילו בין מתנגדי הגישה החדשה, שהמשיכו לטוען כי השואה אינה נוגעת לעربים וכי היא מנצלת בצורה צינית על ידי ישראל, היו מי שהבהירו כי לא ניתן להטעם או להכחיש שהשואה הייתה פשוט נזעב ומוגנה. מספר כתובים אף הדגישו כי רוחה של תרבויות האסלאם

מנוגדת לפשעים מסווג זה. יתר על כן, מוסלמים המטילים טפק בשואה אינם תופסים כי חם מהפכים על רדייפת המוסלמים על ידי הגוענים הניאו-נאצים בגרמניה ובמקומות אחרים באירופה. "אנחנו חולקים על היישראליים בכל עניין... אבל אנחנו נמצאים על אותו הצד של המתרס בדוחית הנאציזם מכל וכל", כתוב עורך אל-שרק אל-אוסט. אך בזאת לא ניתן למסור את הכתובת שפונה לערבים, כי אם לא בפונטיה ערבית, אלא בפונטיה ערבית מודרנית. מודע התעוזר העניין הערבי הזה בשואה? ממה הוא נובע? האם הוא משקף תמורות פנימיות בחברות הערבויות? האם הם הגיעו לכך בשלות המאפשרת להן להתמודד עם העבר ובתווך כך להשלים ולקבל את "האזרה"? אין ספק שהഫתיות, חתלקיות לפחות, משקפת מגמה כזו, וניסיון להפיק לקחים אוניברסליים מן השואה, במיוחד לאור תהליכי בנייתה של הזותות הלאומית הפלסטינית. יהוי השואה עסוקה הקמת המדינה והוביל להערכת השואה: באמצעותם לעורר על הלגיטימציה של המדינה. הניסיונות שהשתנו בסכוך בעקבות הסכמי השלום עם הפליטים ועם ירדן ותהליך שלושם יצרו דילמה סטירה בהתייחסות לשואה. זו הייתה חייבות לחשתנות. יתכן גם שכתוכאה מביתחון עצמאי רב יותר במימוש השאיפות הלאומיות, כמו הפליטים גםם בili להזדקק להערכת השואה, העניין הפלסטיני מקבל לגיטימציה. ולהפך, שימוש בMOTEIV ההחלטה רק עשוי להחליש את העמדת העربية בעניין העולם.

הטאבו על הדיון בשואה הוסר אולי גם משום שבעודן תקשורת הלויינים והאינטגרנט, קשה יותר לשנות ולהגביל זרימה של מידע. במאמר התומך בהקרנת הסרט "החיים יפים", כתוב מבקר מצרי כי הקלטות של הסרט ניתנת להשגה בקלות, כך שבמקרים לאט/or את הקרנת הסרט, מוטב היה לו נמצאה תגובה עיליה יותר לטעםולה הציונית. קריאות לעריכת מחקרים ערביים מקוריים ולהפצת מידע על השואה, בקורסים של ערבים במחנות המוות ובמוסיאון השואה בוושינגטון, הם בהחלט שינוי משמעותית לעומת מה שהתרחש בעבר. אבל, הגישה הזאת גם פתחה פתח לתגובהות רזוי-ציוניסטיות. כך היה המקראה של עיתונאי מצרי, חסן רגיב, שנוטר בלתי משוכנע שישישה מיליון יהודים ניספו לאחר ביקורו במחנה אושוויץ, ושל עבד אל-וואב אל-מסרי, שמקரרו על היחוזות והציונות ורק חיזקו את אמונהו בקשר הסימבוצי בין הציונות לנאציזם.

כיוון ביקורתית אחר הוועלה על ידי ג'וזף מסד, מרצה ממוצא פלשייני להיסטוריה אינטלקטואלית בקולומביה, המתנגד גם לזיקה הנעשית בשיטת הערבי והפלסטיני בין הנכבה לשואה. הוא קיבל על

כך שעדותם של העربים ביחס לשואה נגורת מוגהש הציגנית. לשואה, הציגנות ניכשה את השואה ואת קורבנותיה, ויצרה מעין "עיסוקת חבילה", בין הכרה בזכות קיומה של ישראל לבין החרה בשואה. על כן כל מי שcrop בזכות קיומה של המדינה הפך באופן אוטומטי למחייב שואה. התביעה הישראלית מן הפליטים להכרה בשואה אינה נובעת מהתיחסותה לשואה אלא מרצונה בהכרה בזכות קיומה כ"מדינה קולוניאלית גזעית". לאור זה, ביקור סדרת ביד ושם והסכנות של ערפת לבקר במוזיאון השואה בוישנגןן נפתח עיניו בכנעה מוחלטת לציונות של ההיסטוריה היהודית והפלסטינית.

הדו-לאומיות הזאת, הכרה בשואה כמעשה נפשע נגד העם היהודי, והזדקקות להחשת השואה ולהשואת הציונות, המאפיינת את השיח האלטרנטיבי על השואה, מוכתבת על ידי הדינמיקה והמציאות הפוליטית של הסכסוך הישראלי-ערבי, והיא באה לידי ביטוי בדיון הציבורי שהתרלק סביב גארודי וסביר בכנס ביירות, וברטוריקה של החודשים האחרונים בתקורת העربية.

עם פרוץ האינתיפאדה חלה הקצנה בשיח האנטי-ישראל בעולם הערבי שהשתקפה גם בשיח על השואה. אם ניתן היה לחתות ניסיון לרה-הומניזציה של היהודים והישראלים בחלק מן השיח האלטרנטיבי על השואה, הרי שהיוסט ישוחרר למוטיבים שאפיינו תקופה מוקדמת יותר של הטסוך: הצעיר על שהיטלר לא סיימ את המלאכה, והניסיון לחחות את ההחלה המשותה, בין ציונות לגזענות בפורהם בינלאומיים, שהגיע לשיאו בועידת דרבן. שם, גם נעשה, להערכתי בפעם הראשונה ניסיון למסד את הרלטיוויזציה של השואה, לבטל את יהדותה היהודית ולהופכה לשואה אחת מניירבותה.

השאה חוזרת להיות מסיר לדה-לגייטימציה של ישראל והציגנות, תוך הדגשת האינטרס להשתתף באופן פעיל בהחשתה, כפי שתבע אבראהים עלוש, מי שהוחה הכוון מניע מהחזרה. העיסוק בשואה חשוב לעربים, הוא טוען, משום שהוא א. נתנת צידוק לכוח היהודי/ציוני; ב. מחזקת את הטענה שהיהודים זוקק למקום פיזי משל עצמו כדי להגן על עצמו מפני אנטישמיות; ג. ומשחררת את היהודי ממהותיותו לצידם האנושיים והאלוהיים המקובלים על האנושות. אם נקבל את טיפור השואה, "ה-Hollowcause", כפי שהוא מכונה

אותה, "אנחנו נתונים נשך בידי אוייבינו, ובבר שמים את עצמנו בעמדת נחיתות כשנתנו קוראים לזכות השיבה. השואה וזכות השיבה אינם יכולים להזור בכפיפה אחת".

לסיום, הייתה אמרות כי הדמוניזציה של ישראל, היהודים והציונות תוך שימוש בדימויים ובמושגים מן התקופה הנאצית מתפתחה כחלק בלתי נפרד מן האנטישמיות בעולם הערבי. יתרה מכך, השימוש הזה משקף רצון של העربים להבדיל את עצםן מן האידיאולוגיה הנאצית ובזמן ליחס לאחר, קורבנה העיקרי, את עקרונותיה וההנוגתה הבזויים. שילוב מוטיבים של הכחשת שואה בשיח הערבי גובר להערכתו בשנים האחרונות, וכמו שימושם בדברי עלוש ודומיו, הכחשת השואה לא רק מעלה את טענות הקורבנות, היא מחזקת את בסיס הדזה-לייטימציה של ישראל והציונות, ומכך את בסיס הלגיטימציה של הטוען הפלסטיני.

ביבליוגרפיה:

עומי בשארה, "הערבים והשואה: ניתוח בעיתיותה של אות חיבור", *זמן*, מס' 53 (קי"ץ 1995), עי 54–71.
מחמוד עבאס אבו מאזו, *אל-וּגִיה אל-אַחֲרָאָה. אל-עֲלָקָת אֶל-סְרִיחָה בֵּין שָׁלֹנְקָה וְאֶל-צָהִוָּנִיה* (עמאן, 1984).

עבד אל-וחאב אל-מסרי, *אל-צָהִוָּנִיה וְאֶל-גָּזִיה וּנְהָאִתָּאָה תְּאֵרִיךְ* (קהיר, 1997).
חָזֵם צָעִירִים, דָמָעַן עַל-סְלָאָם (כבירות, 1997).

Bernard Lewis, *Semites and Anti-Semites* (London, 1997).

Joseph Massad, "Palestinians and Jewish History: Recognition or Submission", *Journal of Palestine Studies*, vol. XXX, no. 1 (Autumn 2000), pp. 52–67.

For a survey on Garaudy's visit to the Middle East and the debate in the Arab press, see *Anti-Semitism Worldwide* 1996/7 (Tel Aviv: Tel Aviv University, 1997), pp. 193–204.

Esther Webman, "Rethinking the Holocaust. An Open Debate in the Arab World, 1998," in *Anti-Semitism Worldwide* 1998/9 (Nebraska: Nebraska University Press, 1999), pp. 16–30.

פרויקט בהכנה

ד"ר פנינה מיזליש

לקסיקון הרוגנים שנספו בשואה (א): פולין - ערבים נחרחים

מצה שנתיים הריני ופקד על הכנות הכרך הראשון של פרויקט רחוב היקף שהקחו על עצם מוכן פינקלר והמכון לחקר תפוצות ישראל בזמנו החדש: הכנות לקסיקון מוקף של הרובנים שהיו פעילים בתפקיד השואה ונפשו בה. אני מוקווים לסייע את הכרך הראשוני, שענינו פולין, במהלך שנות 2003. ביצוע הפרויקט נתמך על ידי ועידת התביעות (Claims Conference). להלן מבחר כתו של עריכים מהחומר שכבר חוץ.

אַבְּבִץ, מאיר. נולד בתרל'ין, 1876. שימוש כרב בכמה עיירות ברוסיה הלבנה ואחר כך בנובוגרודוק, Novogrodek, Novohorodok. בתרע'יט, 1919; חשתונף באסיפות היסוד של המזרחי בבלטיא הפולנית שהתקיימה בוולנה, וב證ידות שנותר של התגנועה שהתקיימו בפולין בין שתי מלחמות העולם. בנובוגרודוק פעל למשך החינוך הדתי הלאומי, שבו הוא ראה משקל נגיד לבתי הספר היהודיים חילוניים שנשזו בעיר ובסייעתה אחריו מלחמת העולם הראשונה. היה מנו הרובנים שאחראי הוועידות בגליליות של המזרחי שהתקיימו בלובלין ובbialistok בתרייף, תרפ"א (1920), חתמו על קול קורא להצטרפות אל המזרחי. נספה בתחילת מלחמת העולם השנייה.

מקורות: אנטיקלופדיית הציונות הדתית (להלן: אנד"ד), א, עמ' 2-1; ספר הציונות הדתית, ב, עמ' 499;

אבייגדור, דוד, בן יששכר דב. נולד בתרנ"ה, 1897. היה מנהיג המריהדי ותורה ועובד פולני, ממיסיידי השומר הדתי בגליציה המערבית. בתרפ"ה, 1925, הוכתר כרבב של אנדראיכוב, Andrychów. השתתף בקונגרס הציוני שהתקיים בז'יריך באוגוסט 1939, ואך שידע כי המלחמה עומדת לפrox' חור לפולין. עם הכיבוש הגרמני הוא נמלט מעירו למזרחה של פולין, ועשה זמן מה לבוב ודרוחוביץ, Drohobycz. שם עבד בקואופרטיב לצבעות, כדי להימנע מחייב שבת, התחיל לכתוב ספר לימוד לנער, המפרט את הדינים והמצוות שהיו נהוגות באותו הזמן של ימי החורים. חברי המורחוי בארץ ובעולם ניטו להציג אותו דרך וילנה, אך הדבר לא הועיל. תנתנו אהחרונה הייתה בגטו טרוכו, Tarnów, שם התחל לחייב ספר על מקורות הרמב"ס, אך כתוב היד לא נתקן.

מקורות: ספר זכרון לקהילות ויזביצה, אנדראיבוב, קלורייה, מישלניץ וטוכא, עמ' 254-258; אנטז'יד, עמ' 9-7; חלל זיידמן, אישים שהברתו, עמ' 129-135 (להלן: זיידמן), 261-275, 274, 273; פנינה מיזלייש, "בני עקיבא והשומר הדמי בפולין ובבלארוס בתקופת השואה", דפים אישים); פנינה מיזלייש, "בני עקיבא והשומר הדמי בפולין ובבלארוס בחקר תקופת השואה, עמ' 186-184; סאנוק, ספר זכרון לקהילת סאנוק והסביבה, עמ' 115; מאיר וונדר, מאורי גלייציה, א, (להלן: וונדר) עמ' 4-3; אלה אזכרה ג, עמ' 192-197; פנקס יקkehilot, גלייציה המערבית ושלזיה, עמ' 56.

מקורות: פנקס הקהילות, ליטא, עמ' 294, 295; אבלוב, יעקב משה. בשנות העשרים של המאה העשירה נתמנה לרבה של זרו, Žarénai, שאליה בא מסביבות מינסק. כshalluk ברחוב ביוני 1941, נטפל אליו שוטר ליטאי, היכה אותו קשות וחרגנו.

מקורות: פנקס הקהילות, ווהלין ופולשיה, עמ' 79; Wysock, חייה רבת של וייסוצק, 1923; ירושע, בן יהודה. מתרפ"ג, 1923; נספה בשואה, Plotnica, כיהן-כרביה של פלוטニצ'ה, 1931; אבלסון, יהודה. מתרצ"א, 1931.

אברשטוק, יצחק, העילוי מבילקמיין, Biały Kamień, נולד ב-1880. בתערע'ה, 1915, נתמנה לרובה של מוסטוי-וילקה, Mosty Wielkie, ונכח הקים גם באבלסווין, יוקבּ. היה רבה האחרון של לצקובה, Letskovo. נספה בשואה.

ישיבה. נספה בראווה-רוזקה, Rawa Ruska, בתש"ג. מקורות: מוסטוי ויאלקה: מואסט רבתני, עמ. 89, 91, 289, 333, 379; וונדר, א, עמ. 26-25; בנקס הכהילות, גלייצה המורית, עמ. 314; אגולניק, יצחק, בן משה. נולד בתרנאי, 1897. למד בישיבות רадין, Radin, וסלובודקה, והיה תלמידו המובהק של היסבא מסלובודקה. מתרע"א, 1931, שימוש כרב בפוסבול, Posvol, Pasvalys היה ציוני נלהב, ותרם הרבה לאוירת הסובלנות בעירו. בזמן שהיה בגטו היה בין אלה שפיקחו על חיליקת המזון. ב-23 באוגוסט 1941 כתוב אל ראש חילוק בשול: (...) אין פונים אליכם שתתבדל להציגנו [...] אין גרמנים אצלנו, ומושום כך עושים הליטאים לנו כל העולה על רוחם. אין מדברים על כך ששדוזו אונטו לגמרי. אנו חיים בסכנה נוראה, העפוה בכל רגע. רחמו נא. ראו אולי תוכלו להשפיע על השלטונות הגרמניים להציגנו. ספפה 1941

מקורות: יהדות ליטא, ברך ג, אישים, מקומות (להלן: יהדות ליטא), עמ' 24; פנקש החקלאות, ליטא, גם 468, 469; ליטע, I, עמ' 1859.

אדמשיק, יהודת ליב הכהן. היה רב מטעם¹ בטיישובצה-טישויז'ן, Tyszowce. היה ממייסדי המזרחי. נספה בשואה.

מקורות: פנקס הקהילות, לובלין. קיילצה, עמ' 345;

אדמשיק, משה הכהן. כיהן כרב בחלם, Chełm. נפטר בתקופת השואה, וזכה לבוא לקבר ישראל.

מקורות: פנקס הקהילות, לובלין. קיילצה, עמ' 224;

אהרנפרייז, משה. נפטר מטיפוס בגטו של לבוב.

מקורות: כהנא, יומן גטו לבוב, עמ' 44, 103;

אובצ'נסקי, לוי. כיהן כרב באלאט אוץ, Auce, ובמייטאו, Jelgava, שבקורלנד (לטביה). בין הספרים

שכתב – תולדות היהודים בקורלנד, די געשיכטע פון זי יידן אין לטלאנד. נספה בשואה.

מקורות: יהדות לטביה, עמ' 369-368;

אוברבוים, שמחה. נולד בתרי"ח, 1858. השתקע בלודז' ושם עסוק במסחר. האדמו"ר יהיאל

MAILCSANDER BIKSH MMUNO LEHIZOT MORAH HORAH, ACK ASHTON, SHADIFPA SHUBELA VUSOK BMASCHER, LHZACH ULLOU SHLA KKLULIO ATOL HARBONOT. UM ZAT USIK HARBHA BVARORIYOT BUNNIYIM SHL DZIN TORAH BEIT

דינו של ר' יוסף פיינר. נפטר בגטו לודז' באול תש"ב, 1942.

מקורות: אלה אזכורת, ב, עמ' 282-277;

אוזבנץ, אליהן. היה רבה של לבנורס, Labanoras. נספה בחול המועד תש"ב.

מקורות: פנקס הקהילות, ליטא, עמ' 343;

אולשוויג (אלשווונג), דב אריה. למד בישיבת טלז ובישיבות אחרות בליטא. שנים אחדות שימש

ברבנות בגרינובה, Grajewo, שבפלך באלייסטוק, ואחר כך בקובוסובת, Karsava, שבבלטביה. גורש

לברית המועצות, ונפטר בסמרקנד בטבת תש"ב, 1942.

מקורות: יהדות לטביה, עמ' 370;

אולשוויג נולד בתרמ"ה, 1885. כיהן כרב בברינייסק, Brańsk, Braynsak, Breinsk, נספה בתש"ב, 1942, בטרבלינקה.

מקורות: נר ברינייסק, עמ' 190 (ברישימת הנספים).

אורבן, אליעזר, בן שלמה. בתרס"ה, 1905, נתמנה לרב בלנצ'יצה-לייטשיץ, Łęczycy. נפטר בגטו

lodz'i בתש"ב, 1942.

מקורות: פנקס הקהילות, לודז' והגליל, עמ' 15;

¹ רב מטעם. רב שחשלטוןות. ולא יהורי העיר. מינו אותה. רוכב היה אורחותזקסים. וחלקם גם ציונים.

פנקס הקהילות, לחץ ווהילל, עט 67; מקורות: אודרברג, חיאל, היה רבם האחרון של בז'יניצה, Brzeźnica. נספה בשואה.

אורובץ, מאיר. בתרפ"ג, 1923, נתמנה לרבה של לובייז'ן, Łowicz. נספה בשואה.

מקורות: פיקט הכהילות, לדז' והגליל, עמ' 153, 142; פיקט הכהילות, לדז' והגליל, עמ' 153, 142.

אוירבך-רוזנפלד, העשיל, בן מנחם מנדל. בתרצ"ג, 1933, נתמנה לרביה של דובינה, סוחנה. נספה בכתש"ב, 1942.

דובנה, ספר זכרון, עמ' 98. תרגום מילויים של מילים וביטויים במקורות:

בכליז'ו 'הלוויית המת', אך הושגراكובות הלשנה.

פונ'_לעכטן חורבון, מס' 9, עם 40; **מקורות:**

² אונגר, אליעזר, בן-חיים. הרבי מגורודז'יסק, Grodzisk. נולד בתרמ"א, 1881. נספה בשואה.

¹²⁶ טרנוב II, ספר זכרון, עמ' 227-232; רוזמישל רבתי והסבירה, ספר זכרון, עמ' 130.

אונגר, אליעזר, בן שלום דוד. בתרע"ט, 1919. התחליל לכחן אַדְמוֹן בָּזָאנְבוֹן, Žablon, וְרַהֲבָשׂ

לעבזודה ומחללו בו. מכיוון שהם כללו את שמו בראשית הרכזיה ובאזורו "ברכת שמי" מושגתה, 1923, התחיל למלא את מקומו של אביו בטרנוב, Tarnów, פולין. בנובמבר 1939 חטפו אותו הגורמים

לחשודה ביקשו חסידיו למלט אותו לייאנה, ושם הכינו לו בונקר בטוח. אך הוא סרב לעזוב את טרנוב, ובתחלת המלחמה ניהל שם בטהר ישותו (ושולחיו ועיש) במעטו בכל שרת, וסתה בטהיר מרובה.

טראען, קיימ אונ חורבו פון אידיזשער שעואגן, עט 215, ווינזיגן. האס אנטקוטו:

אדמו"רים שנספו בשואה, (להלן: אדמו"רים)

המעדנית, עמ' 140 ; **גנמ-36-39 ; אלפסי, מדור לדור, א (לחן: מדור לדור), עמ' 320-321 ; פנקס הקהילות, גליציה**

אונגר, בון ציין, בו מרדכי דוד. כיתו אנדומן"ר בזאנז Nowy Sacz נקבה בשיאה

צחיק אלפסי, החסידות, (להלן: אלפסי) עמ' 152; מדור לזר, א, עמ' 320; **מקורות:**

² אונגר, אדומאיים שישבו בתרנוב. לעומת זאת, נעל אדומו"רים אחודים מבית הלברשטט שהיו קשורים לעיר לאכיפה יהודית בלבד, ובלבדו נעל אונגר, במתחנות אשכנזיות בפראג ובז'ילינז'ן.

הגרמנים לעירו הם הצעלו-בו. לפि אנט'ז'ד הוא ברוח מן המקום ומאו לא נודעו עקבותיו. לפי אהרוןסון הוא שחה במחנה העבודה בקונין, מון Konin. שם עבר כבעל מלאכה, ובתש"ב, 1942, ערך את ליל הסדר באחד הצריפים.

מקורות: אנט'ז'ד, א, עמ' 66; יהושע משה אהרוןסון, עלי מורות (להלן: עלי מורות), עמ' 279, 98

אונגר, חיים אליעזר. ראלוב, Radłów. בתרפ"ג, 1923, נתמנה לאדמו"ר. נספה בשואה. אלפסי, עמ' 152; מקורות:

אונגר, יוסף יהודה (יודה), בן חיים אליעזר מראלוב, Radłów. חייה אדמו"ר בגליציה. נספה בטרנוב בתמוז תש"ב.

מקורות: וונדר, א, עמ' 49; אלפסי, עמ' 152; מדור לדור, א, עמ' 321; אדמו"רים, עמ' 180

אונגר, יעקב בן יצחק אייזיק. כשהגיעו ומנו לשורת צבא³ נשלח לאודסה. שם עזרו לו בני הקהילה היהודית. בתרנ"ח, 1898, בא לוולוצלאבק, Włocławec. בשנים הראשונות התפרנס מחנות קטינה שאיתה נήלה אשתו, והוא פסק בחתונבותה בדייני איסור והתייר. הוא התידיד עם הרוב יהודה ליב קובלסקי, שהיה רבה של וולוצלאבק, והיה ממייסדי תנועת המזרחי. זה רצה שהרב אונגר יכהב בעיר כמי"ץ רשמי בשכר, אך חסידי גור התנגדו לו, משומש שחשדו בו ב策יניות. מתרצ"ב, 1923, כיהן כדיין של העיר. נספה בשואה.

מקורות: ולוצלאבק והסבירה, ספר זכרו, עמ' 531-534; אונגר, י. ש. (בdag), השבועות תש"ב, 1942, חתיקימה בביון, בסתר, תפילה החג האחרון. כעבור שלושה שבועות, בראש חודש תמוז, נספה עם כל בני משפחתו.

מקורות: אונגר, עמ' 179-182; אלפסי, עמ' 152; מדור לדור, א, עמ' 320;

אונגר, מאיר אדמו"ר. בן חיים אליעזר מראלוב, Radłów. נספה בטרנוב, Tarnów, בראש חודש תמוז תש"ב, 1942.

מקורות: אדמו"רים, עמ' 180; אלפסי, עמ' 152.

אונגר, מאיר אליהו, בן האדמו"ר ישראל יוסף מזיאבנה-דמבי. נספה בטרנוב בחשוון תש"ג, 1942. מקורות: אדמו"רים, עמ' 182.

אונגר, נפתלי, בן יהודה. נולד בתרמ"ב, 1882. בתרצ"ט, 1939, נתמנה לאב"ד בנימירק, Nowy Targ. נספה בסיוון תש"ב, 1942.

³ הכוונה לצבא הרוסי. באותה העת, נס סוף מלחמת העולם הריאשונה, כלל אזרח זה, פולין הקונגרסאית, בתחום שלטונו של דוטינה הצארית.

מקורות: זונדר, א, עמ' 56; פנקס הקהילות, גליציה המערבית, עמ' 254; מדו"ד לדו"ר, א, עמ' 321;

אונגר, נפתלי צבי, בן משה אליקים ברעה. נולד בתר"מ, 1880. גר בברדיוב, Zelene, באב תש"ב, 1942.

מקורות: מדו"ד לדו"ר, א, עמ' 320;

אונגר, דאובן, בן ישעאל יוסף מזיאבנה-דמביץ, Žabno-Dębica. שימש כרב בקוזימיירז' וילקי, Kaziemierza Wielka. כשאיסרו הנאצים על השחיטה הכתשה בעירו הוא המשיך לדאוג לה על אף כל האיסורים. כתוצאה לכך תפסו אותו הגרמנים ועינוהו, כדי שימסור את שמותיהם של היהודים האחרים שהיו מעורבים בכך. נספה עם יהודיה העיר והסבירה בחשון תש"ג, נובמבר 1942.

מקורות: אדמו"רים, עמ' 182; אלפסי, עמ' 152.

אוסובסקי, חיות יצחק. היה רבה האחרון של גירטוגולה, Girtakol. נרצח בידי ליטאים.

מקורות: פנקס הקהילות, ליטא, עמ' 192;

אוסובסקי, שלמה זלמן, בן יוסף ברוך. נולד בתרמ"ג, 1883. למד בישיבות מיר. בימי מלחמת העולם הראשונה גלה לרוסיה. אחריו המלחמה השתקעה בסלובודקה, ושם היה רב ודיין. נרצח בשעה שלמד תורה בביתו, בפרעות שערכו הליטאים ביום הראsons של הכיבוש הגרמני.

מקורות: אלה אוצרת, ו, עמ' 184; פנקס הקהילות, ליטא, עמ' 539, 543; יתדות ליטא,

עמ' 25; ליטע, א, עמ' 1681;

אוסלקה, פנחס, בן גבריאל בתרצ"ד, 1934, בא מוגילניצה, Mogielnica, שבפולין לובומול Lubomil, שבוותלין, והוכתר כרבה החדש של העיר. ידע הילט פולנית, ונחשב לרב מודרני. בתרצ"ה, 1935, היה ציר בקונגרס של ההסתדרות הציונית החדשה, הצע"ח, שהתקיים בוינה.

אחריו שאביו נפטר, בתרצ"ה, 1938, חזר למוגילניצה. נפטר בגטו ורשה.

מקורות: ספר יזכור לקהילת לובומול, עמ' 113, 161, 180, 181;

אוקונובסקי, משה (משה וארשעווער). נולד בתרס"ח, 1908. אף שבא משפחה חסידית בורויזה, למד שם בישיבה הליטאית תורת חיים. אחר כך נטמנה לראש ישיבה של כתה א בישיבת חכמי לובלין. כשהפרעה מלחמת העולם השנייה גרשו הנאצים את תלמידיו הישיבה והר"מים שלה, והוא עבר לוורשה, אל חוריו. ב-1940-1941- אסרו הנאצים כמה אישים שנמנעו עם המנהיגים הרוחניים של

יהודיו ורשה, ובינם גם את הרב אוקונובסקי שהיה רשום אצל ראש ישיבה, והוא הוצא להורג.

מקורות: אלה אוצרת, ד, עמ' 317-321;

אוקליינסקי, אבנו. גטו של אברהם יצחק בלוך (ע"ע): היה בישיבת טלז. נספה בתמזה תש"א, 1941.

מקורות: אלה אזכור, א, עמ' 33; ליטע, I, עמ' 1820;

אורלוביץ, זליג. היה רב החוץ של רוקישוק, Rokiškis, Rokishok. נספה בשואה. מקורות: פנקס הקהילות, ליטא, עמ' 651;

אורלייאן, יהודת ליב. נולד בתר"ס, 1900, למשפחה מחסידי גור. כנסוסדה אגודה ישראל בפולין, בתרע"ח, 1918, הטרף אליה, ואחר כך היה ממייסדי פועלי אגדות ישראל, וכותב הרבה מאמריס בעסקו באידאולוגיה של שותי התנועות הללו. כשהctrף כמחנה לרשות החנוך של בית יעקב פרש מהנהגת התנועה. זמן מה היה המנהל של טמינאר בית יעקב בזרשה, וב-1935 נטמנה להוויה המנהל של הסמינר בקרקוב, ונודע כמחנך מסור ובעל שאר רוח. כשהפרצה מלחמת העולמים השנייה נאלץ לעבוד בעבודות כפייה, אך המשיך לעסוק בחשייב בחינוך, ושמור על הקשרים עם המורות של רשת בית יעקב בכל רחבי פולין, עד כמה שהדבר היה אפשרי באותם הימים. לשם כך הוא קיבל תמיכת מן הגיוניט. העבודה הזאת סיינה אותו במירוץ, והגרמנים התNELכו לו. لكن עבר בינוואר תמייח מן הגיוניט. העובודה הזאת סיינה אותו במירוץ, והגרמנים התNELכו לו. אז עבר בינוואר 1940 מ Kraków לזרשה. גם שם המשיך במלאת החינוך, בראשות בית הספר שתוחזקה על ידי היודנרט והגיוניט, ופעלה עד יולי 1942, כשהתחילה הגירושים למחנות. אז עבר זמן מה בארכון של הקהילה, וניסתה להציל את הספרים וכרכי היד שנותרו. בדירותיהם של היהודים שגורשו, הוא קיבל דרכון של פרגואי שנועד להצליל, ובינוואר 1943 העבירו אותו, הגרמנים למחנה של בעלי נתיניות החוץ בברון בלוז, בתקופה להחליפו עם נתיני גרמניה שנעצרו בפרגוואי. אך ממשלה פרגוואי חזרה בה מן החסכם, ובשםת תורה תש"ד, 1943, חושמדו רוב היהודים שהיה בברגן, בלוז שהיו להם דרכונים אלה.

מקורות: זיידמן, אישים, עמ' 191-205; א"ד שטשענאנוסקי, "מית החדש ר' יהודה ליב ארלעאן און רדאנסקי בעני תורה הי"ד אין קראקאווער געטאי", דאס אידישע וארט, נומ' 336, עמ' 49; אלה אזכור, א, עמ' 177-189;

אורדמן, ישראל. היה ר"מ בישיבת טלז. Telšiai, Telsi. נספה בשואה. מקורות: אלה אזכור, ג, עמ' 320;

אורוי, דוד. בין שתי מלחמות העולם כיהן כרבבה של קשישcia-קריפטש, Krzywza. נספה בשואה. מקורות: פנקס הקהילות, גליציה-המערבית ושלזיה, עמ' 335;

אורונבאך, יהודה אלעוז, בן אברהם מנדל. נולד בתרנ"ח, 1898. בזמן השואה נטמנה כמורה הוראה בוירושוב, Wierszow, כי אותה תעט נשarra העיר בלי מורה הוראה. נספה בשואה.

מקורות: ירושוב, ספר זיכר, עמ' 84, 279;

אורוֹן, חנוך העניך; בן-זאב יהודה. בתרס"ט, 1909, נתמנה לרבה של לסקוב, Laskarzew. נספה בשואה.

מקורות: פנקס הקהילות, לובלין. קילצ'ה, עמ' 291; אוסף מילר, פולין, י.ג. 1, כרך א' (1935), עמ' 18.

אושרוביֶץ, אברהם. חיַיָּס זַלְמָן, בָּן יַעֲקֹב מִשְׁחָה. נולד בתרכ"ה, 1868. למד בישיבת וולוז'ין, וחוסמך בידי הנסיך וורי יצחק אלחנן ספקטור. היה רבה של לאחווה, Lachwa, בין שנות ה-20.

היתר את חברת תפארת בחורים, שבה למדו בכל עבר הניצ'ק גמרא. כשנכנסו הרוסים לעיר, בספטמבר 1939, וסגרו את החדרים ואת היישובות, הוא ארנון, עם הרבה אליעזר אריה ליכטנשטיין (על''), את הברחותם בסתר של יהודים לווילנה. שנייהם לא הסכימו לעזוב את העיר ולעבורה. לפאנ'ן עם בני היישובות. אחריו שהגרמנים נכנסו לעיר, ביולי 1941, הם אסרו אותו, ושיחררו אותו תומרת כופר רב (כך לפי פנקס הקהילות, לפי ראשונים למרדץ') אסרו אותו הגרמנים ב-1 באפריל 1942, עם עד 11 איש, כבני עروبיה, והבטיחו לשחרורם עד של יהודיה העיר יכנסו אל הגטו. נספה עם חיסול הגטו ב-30 בספטמבר 1942.

מקורות: רשות הרכבת המזרחית, לוחות, עמ' 97, 100, 288-290; 457, 458, 459; פנקס הקהילות, ווהלין ופולשיה, עמ' 262, 261.

אושרוביֶץ, יעקב משחה. מתרנ'יך, 1984; כיהן כרב בברוזה. Kartuska, קרטוסקה, הוא נבחר לתפקיד זה על ידי עשייר העיר, ואילו רבו אנשי הקהילה העדיפו את הרב יהושע מרדכי קלצ'יקו. הרב אושרוביֶץ נספה בשואה.

מקורות: פנקס הקהילות, ווהלין ופולשיה, עמ' 224, 223; פנקס הקהילות, מתרנ'יך, 1984; אטיגון, אשר אשל. בין שתי מלחמות העולם היה רבה של חומס'ק, Chomsk. נספה בשואה.

מקורות: פנקס הקהילות, ווהלין ופולשיה, עמ' 251; אטיגון, אשר אשל. בין שתי מלחמות העולם היה רבה של חומס'ק, Chomsk. נספה בשואה.

אטינגר, שאול זאב. מתרנ'יך, 1904, חי מ"ץ בהאלץ', Halicz. נספה בשואה.

מקורות: פנקס הקהילות, גליציה המזרחית, עמ' 173.

אייגר, אלטער עזריאל מאיר, בן אברהם. נולד בתרל"ג, 1873. תחילת עסק במסחר. כשנפטר אביו, בתרע"ז, 1917, ירש אחיו הבכור שלמה את הרכבות בלובלין, ואילו הוא עבר לפוללאווח, Puławy, שם כיהן כאדמו"ר. מטעמי בריאות עבר לוורשה, ומשם לאוטווצק, Otwock. נפטר בתמזה תש"א, 1941.

מקורות: אדמו"רים, עמ' 285-286; אלה אזכרה, ד, עמ' 127-129; פנקס הקהילות, לובלין. קילצ'ה, עמ' 21.

אייגר, שלמה, בן אברהם. נולד בתרל"א, 1871. היה אדמו"ר בלובלין, אך התפרקנס ממושחר. אחרי פטירתו של ר' מאיר שפירא, תרצ"ה, 1935, נתמנה כמנhal של ישיבת חכמי לובלין, ואף תמן בה מבחינה כספית. בין הספרים והקונטראסים רבים שהביר היה הקונטראס יתקנת רבים (ורשה,

תרי"ג, 1930), שבו חיצ'ע להתקין לשוחרים יהודים יותר עיסקה שנית, כדי לפטור אותם מן העבירה של איסור ריבית. בשכננסו הגרמנים לובלין הושיט עורה ליהודי העיר ולפליטים שבאו אליה.

CHASESH מפני ידים של הגורמים עבר לירושה, ושם נפטר בתומו תיש"ג, 1940. מקורות: אדמו"רים, עמ' 286-285; אלה אזכרה, ב, עמ' 231-228; מדור לדור, ב, עמ' 481;

איגר, שלמה אלעזר, בן אלטר עזריאל מאיר. אחריו שפטו אביו באוטווץק, Otwock, בתומו תשי"א, 1941, מילא את מקומו זמן קוצר בלבד, עד שנספה.

מקורות: אדמו"רים, עמ' 286; אלפסי, עמ' 208; מדור לדור, ב, עמ' 481; אלה אזכרה, ה, עמ' 129;

אייבשיץ, אלימלך. מתרפ"ז, 1927, כיהן כרב בלוּפְשָׁנִי, Łoposzyn. נספה בשואה.

מקורות: פנקס הקהילות, לבלין, קילצה, עמ' 274;

אייבשיץ, ג. היה רבה האחרון של שצ'רצוב, Szczerców. נספה בשואה.

מקורות: פנקס הקהילות, לויז' ותגליל, עמ' 266;

אייגס, (אייגש), חנוך העניך, בן שמחה רואבן, שהיה בלשן וחוקר תורני שבו שמו הספרותי היה ישר העדומי. נולד בתרכ"ד, 1863. למד בישיבות בליטה. בתרנ"ח, 1898, נבחר לרבנות של يولנה, ובין היתר הקים שם, יחד עם ר' חיים עוזר גרודזנסקי, 'קיבוץ' שבו למדו המובהרים מבין תלמידי היישוב בליטה. אחרי הצהרת בפלור ה策רף לתנועת המזרחי, ובתרפ"ג, 1923, היה בין החותמים על הכרזת דרבני פולין וליטא למען קורן החלוץ המזרחי. במושחת השניה של שנות העשרים, כשהמרכז של המזרחי עבר מווילנה לוורשה, פחתה פעילותו בתנועה, אך הוא המשיך לתמוך בה ולעודד את הצעירים לעלות לארא. נספה בוילנה בימי 1941 (לפי גירסה אחרת בפונאר).

מקורות: אלה אזכרה, ג, עמ' 262-269; זידמן, יומן גטו ורשות (להלן: זידמן, יומן), עמ' 196; ספר הציונות הדתית, ב, עמ' 501; פניה מיליש, פדות, עמ' 41, ח' 19; יתדות ליטא, עמ' 25;

אייגס (אייגש), ד"ר שמחה רואבן, בן חנוך העניך. נולד בתרס"ה, 1905. בעיר הולדרטו וילנה קיבל חינוך תורני. מתרפ"ד עד תרפ"ז, 1924-1927, למד בבית המזרחי לרבניים על שם הרב נעריאל הלדשטייקר בברלין. ב-1929 כתוב עבודת דוקטור על מושג הכסף בתלמוד. בגרמניה היה פעיל בסניפי הנוער של המזרחי, וכשב לליטא היה חבר המועצת הארץית של תורה ועובדת. נספה בפונאר, עם אביו, ב-1941.

מקורות: פניה מיליש, פדות, עמ' 41, 19; בית המזרחי לרבניים בברלין, עמ' 47;

איידלברג, מרדכי דב, בן יצחק. נולד בתרמ"א, 1881. למד בישיבות ולויז'ין, והוסמך לרבנות על ידי ר' רפאל שפירא ואחרים. תחילת שימוש ברבנותם בליקובה, Liskova, שבליטא, ובימי מלחמת העולם הראשונה עבר לניקולאייב שבפלך חרסון באוקראינה. כספרצה המהפכה הרוסית אסרו אותו הקומוניסטים, ואחריו השתדלוויות מרובות שיחררו אותו וחთירו לו לעזוב את המדינה,

בתרפ"ב, 1922. הוא בא לביאלייטוק, והשתדל לעורר את דעת הקהל היהודיות. לשלוטיהם של היהודים בברית המועצות. בתרפ"ד, 1924, נתמנה לרוב בסביבסלאץ', Swisłocz, ואחר כך עבר למאקוב מזובייצקי, Maków Mazowiecki. בתרפ"ח, 1928, נתמנה כרבב של פלוצק, Płock. היה בוועד הפועל של אגודת הרבנים בפלוצק, ועזר לגיוס כספים לשיבות שבילטיא. שלושה מבני שלח למדור תורה בארץ ישראל, ובתר"ץ, 1930, ביקר בה ונפגש עם הרב קוק. עמד לקנות פרדס, אך נפל קרובן להונאה כספית. כשהשבו הוגmons את פלוצק, הוא נלקח לעבודות כפייה; הוברו לוירושה, ואחר כך הצליח לחגיג לומז'ה, Lomża, שהיתה בתחום הכביש הרוסי. היהודים רצו למנות אותו כרב העיר, אך מלחמת הלשנה נאלץ לעזוב את המקומ ונדד בערים שונות בליטא. בסוף היה באלאקוביץ', Lakhovicz, ומשם שלח עזרה לרבניים שהוגלו לסייע. נספה עם חורבן העיר, בחשוון תש"ב, 1941.

מקורות: אלה אזכורה, ד, עמ' 294-302; ספר זכרון לכהילת לומז'ה, עמ' 120; פלוצק, תולדות קהילה עתיקה יומינן בישראל, עמ' 396.

אייזן, אברהム. נולד בתרא"ס, 1880. בתרס"ז, 1907, נתמנה לאב"ד בסווירז, Swiż מתר"ע, 1910, היה דיין בפודהייצה, Podhajce. בתרפ"ח, 1928, יוזם את הקמת הסניף של אגודת ישראל בעירו. נספה בתש"ג.

מקורות: אלה אזכורה, ג, עמ' 90; פנס' הקהילות, גליציה המזרחית, עמ' 412; ספר פודהייצה, עמ' 52.

אייזן, יצחק, בן אברהם. בין שתי מלחמות העולם כיהן כדיין ומומ"ץ בווילופול'סקשינסקיה, Wielopole Skrzynskie. נספה בשואה.

מקורות: פנס' הקהילות, גליציה המערבית וסלזיה, עמ' 130.

אייזן, משה פנחס הלי. מילא את מקומו של חותנו האדמו"ר ישראל לנגר מרוהטין, Rohatyn, שি�יב בברודוי, Brody. שם נספה.

מקורות: אלפסי, עמ' 164.

אייזנבוֹז, אליהו, בן נח. נולד בתרכ"ח, 1896. היה רבב של ואסילישקי, Vaslischki, Vasilishok, היה מראשוני תנונות המזרח. היה פועל בעייני הציבור, ובין היתר היה ממייסדי בית הספר יבנה של המזרחי בעירו. בראשית שנות העשרים של המאה העשירה היה בין החותמים על כרוז הרבניים שקראו להצטרף אל המזרחי. תמן בעליהם של חברי הפעול המזרחי בעירו עלות ארצת, וכמה עשרות מהם אכן עלו לפני מלכות העולם השנייה. נספה ב-1941. לפניו שהగומנים ירו בו הם עינו אותו.

מקורות: ספר זכרון לקהילות צ'וצ'ין ואסילישקי, אוסטרין, נובידבור, רוז'אנקה, עמ' 144-146, 141, 136-137; ספר הציונות הדתית, ב, עמ' 488-489; 237.

עדיה ירמן

קורבנות (VICTIMIZATION) השואה כמרכיב בשיח התרבותי פוליטי בחברה הישראלית בין השנים 1948-1998

הישראלית בין השנים 1948-1998

(נקצר חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", שנעשתה בהדרכות של פרופ' משה אדר, מהמחלקה לקורימינולוגיה באוניברסיטת בר-אילן, ופרופ' יוסף הדרה, מוחהוג המשולב למוציא לאור אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ב)

מחקר זה מבקש לתאר ולתוח באוון שיטות את נוכחות מושג קורבנות (victimization) בשיח התרבותי פוליטי בחברה הישראלית ואת השינויים שעברו על שיח זה בין השנים 1948-1998; הממחקר מטרכו בבחינת יחסינו הגומלין בין תהליכיים שונים שעברו על החברה הישראלית, ובכלל זה: שינויים אידיאולוגיים המובילים ל"הפרטה-ערית", לבין השתנות השיח התרבותי פוליטי הנוגע לקורבנות השואה.

בקשר הכללי יותר אנו עוסקים בזיכרון הקולקטיבי של החברה הישראלית ובעלות נוכחות אירופי העבר בשיח הישראלי, תוך התמקדות בשאלת האם הפך "קול הקורבנות" לקול הקולקטיבי והמייצג של החברה הישראלית - מייצג במובן זה שהחברה הישראלית, באמצעות דובריה השונות מזכירה לציבור ולעולם את עברה הקורבן והמכונן ופיתחה רטוריקה שבה מוטיב הקורבנות מהוות מרכיב מרכזי.

בהתיחס לזכרון הקולקטיבי, דומה כי חברה לעולם אינה יכולה לזכור את כל האינפורמציה הנוגעת לאירועי העבר ומשום כך עליה לבצע תהליכי מילוי שונים. הבחירה יש哉ן, אינה נופלת על אירופים נועמים דואקה ולעתים בוחר הציבור בזועות העבר כיסוד לתודעה הקולקטיבית, מトンך הכרה בפונקציה האידיאולוגית והפסיולוגית שמלאת בחירה זו.

בקשר זה של היחס בין הזיכרון להיסטוריה ניתן להבחן בשתי תפיסות שונות. האחת, זו הרואה במרכיבים אלה שתי צורות מנוגדות של העבר במובן זה שבכוחה של ההיסטוריה לדחוק את רגלי הזיכרון. התפיסה האחרת דוחה עדמה זו מכיוון שהיא מדגישה יתר על המידה את היסוד הסטגנלי של זיכרון הקיבוצי, יסוד המותאים עצמו לניסיבות המשנות עד כדי כך שהוא מעורע על המשכיות ההיסטורית.

בהתיחסו לזכרון היהודי הקולקטיבי מצבי ירושלמי (1988) על שתי מטפורות יסוד המעצמות את התודעה היהודית הקולקטיבית - יציאת מצרים: חורבן בית המקדש. אשר על כן, מאורעות

אלא גם מזכירה לאזרוחיה ולעולם כי קורבןות (Victimization) השואה אינה נחלת העבר בלבד וכל אירוע הוא בבחינת איום או שחוור כמעט מדויק של מה שהיה. "שם", מדינת ישראל מהווה מקלט לקורבןות או לשרדי הקורבנות ולבן מדיניות כזו או אחרת יכולה להיות מנומקת ככזו שנעודה למונע הישנות המצביע הקורבני. מראשית שנות ה-80- החל חודר לתוך השיח גם המימד האוניברסלי של הזיכרון, וזהו אולי אחד השינויים הבולטים שהחלו בתכניו שלشيخ השואה מאוז שנות ה-50.

גורומו של מחקר זה מתמקד בשני תחומים האחד נוגע לתוצאות הקולקטיבית אשר שעד כה זכה להתייחסות תיאורטיבית ומחקרית מצומצמות למדי. الآخر, נוגע ליכולת להאיו את אופיו שלشيخ השואה, שיעירities יש בו גמミニיפולציה העולמה להביא לailiot השואה וקורבןותיה.

ענת רוזנטל

השואה - היסטוריה או חינוך ואידיאולוגיה? השתקפותן של גשות היסטוריוגרפיה בספריה הלימוד בתחום הספר ההיסטורי בישראל בין השנים 1946-1961
(תקציר בעבודת גמר לתואר שני במחולקה לtolldot ישראלי, בהדרכת פרופ' דן מיכמן)

מטרתה של עבודה זו להוכיח כי כתיבת הפרק העוסק בנושא השואה בספרי הלימוד שונה מתקופה לתקופה, והושפע מהARIOים שביססו את הרעיון הציוני והקמת המדינה. כבר ב-1946 הופיעו ידיעות ראשונות על השואה בספרי הלימוד. מתרבי הספרים הושפעו מהתהליכים ההיסטוריים שהתרחשו לצד עיניהם בא"י והפרק על השואה נכתב למורש שלא נוצרה הפרשנותית הנדרשת למחקר ההיסטורי מלא. מתרבי הספרים ראו באירוע הזמן הוכחה לצדקתו דרך של הציונות ולכנן הרחיבו לימודי הציונות: תוכן שהם משלבים את נושא השואה בשוליה. ככל שתלך הזמן והתרבו הידיעות התבגרו גודל האסון ומספר העמודים העוסקים בנושא השואה עלה בהרבה. מרבית הפרקים העוסקים בנושא השואה אינם חופשיים מאידיאולוגיה ציונית, השופטת את נפגעי השואה, ומטעויות עובדיות שהיו מקובלות באותה עת.

בעבודה זו נחקרו שתי תקופות:

תקופה ראשונה 1946 – 1953, בשנים שמיד לאחר המלחמה, יצאו לאור בארץ בעיקר יומנים אישיים, ספרי זיכרונות ועדויות של ניצולי שואה, שביטאו מבון כאב וסבל. המחקרים המעטים שנכתבו בתקופה זו נטו להסתמך בעיקר על מסמכים ותעודות שנאספו לקרה משפטני נירנברג. התוצאות היו מעותות מושם שהשואה נראתה בהם מנוקדת המבט של הרוצחים. כמו כן, מיד עם סיום המלחמה הופצו סיורים ושוועות לא נוכנות, שחקיקם השתרבבו בספרי הלימוד והציגו בפני התלמידים-מידע מסולק ומוזעה. בספרים תואר מאבק עיקש על הקמת המדינה והגדש-הקלון של היישוב במלחמת העולם השנייה ועורתו ליהודי הגולה.

בתקופה הראונגה קיימים חידוש בהיבט הנחקר וגם בתקופת הזמן הנחקרת. מושום שרוב החוקרים התعلמו במחקרים מטפרי הלימוד שיצאו לאור בשנים 1946 – 1948 והחלו את תקופת מחקריהם משנת 1948, זמן הקמת המדינה. תאריך זה אינו רלבנטי לחקיר ספרי הלימוד מושם שבעצם הכרזת המדינה, פרט לאזכור השואה במגילת העצמאות, לא חל כל תהליך שהשפיע על כתיבת ספרי הלימוד. רק ב- 1953 קיבלת הכנסת תיקון ל"חוק חינוך ממלכתי-תש"ג", שקבע כי הוראת השואה היא אחת ממטרות החינוך בישראל.

פרק הספרים מ-1946- 1953 העוסקים בעת חחדשה, דהיינו ימייה הראשונים של הציונות והשואה הציגו את הדילמות שלפניהם ניצבו מוחשי הדור.

החינוך "בישוב הציוני" בארץ-ישראל בימים שלפני קום המדינה התבבס על האידיאולוגיה של הציונות, שמטורחת הייתה לבנות חברה עברית חדשה, עצמאית וריבונית. אידיאולוגיה זו העמידה פרדנס בפני מוחשי הדור: מצד אחד היה רוב היישוב בארץ במעמד של "עליה חדשה" בעל "מאפיינים גלוטיים" והוא קשור למשפחתו שנשarraה בגולה, אך מאידך, בהתאם לאידיאולוגיה הציונית, תשאיפה הייתה ליצור יהודי חדש שדמותו מסמלת את שלילת הגולה.

השואה הסייע עוד פרק לאידיאולוגיה הציונית. פרק זה הציג את התנועה הציונית כמי שזכה את השואה מבעוד מועד והכינה בא"י מקום מקלט, אלא שהיהודים הגולה סרבו לראות את שעמיד

להתרחש ולכנן לא עלו ארעה. כמו כן, השואה "הוכיחה" - שבאי"ג גדלدور אחר- אמץ, לותם, מחוספס, השונה מיהודי הגולה "שהלכו כצאן לטבח". אידיאולוגיה זו מופיעה שוב ושוב בספריו הלימוד-עצאו לאור הארץ. ספרים אלה מתאפיינים בספר תוכנות דומות: בולטות מודעתה הנומכת של החבורה הישראלית, שהיתה שקוועה במאבק על קומם המדינה, לנושא השואה, ניכרים אי-ידיעת ואידי-דוק בעובדות. הידועות היו מקוטעת ולא יצרו תמונה מלאה, המחקה ההיסטוריה היה בחייטולי וושען ברובו על המחבר הגרמני שפרוטס' מהוץ לבבולותיה של גרמניה שהתמקדש בעיקר בהתנגדות לשלטונו הנאצי ועסק רק בשוליו בפגיעה, ביהודים. בארץ חכלו באיסוף העדויות והמסמכים רק בשנים אלה: "ביתן לפחמי הגיטאות". הוקם רק ב- 1950. מקרים רב, יהסית, ומכוון מוקדש להתנגדות המזוינת - לוחמי הגיטאות, הפרטיזנים וחילומאים היהודיים בצבאות השונים זוכים להתייחסות מיוחדת ונורבת, שלא כמו בספרים שעשו לאור בחו"ל, בהם אין הרתבה על חלוקם במלחמה. נושא זה היה מקור להזדהות של התברות הלוחמת בא"י. העמידה הרוחנית של תושבי-הגיטאות כמעט שאינה מזוכרת וודאי שהיא זוכה לשבחים. שלילת הגולה - בספרים שנדרפסו בארץ-הגולת סימלה חולשה, יהודיה מוגדים כגוף פסיבי, החולד "כצאן לטבח" ויהודי איי מוגדים כמו שהכינו עבורים מקום מקלט וכמי שחשו להצללים. הספרים משקפים מעין "רוח ארצישראלית" העמ裏צח-כותניות, שלא היה ביכולתה לגנות אמפתיה לניצולי השואה ולקרובי הנספים. הספרים שנדרפסו בחו"ל, בשונה מהתנ"ל, אינם מציגים את הגולה בחולשה. מצוינת בהם התארוגות יהודית גרמניה מול החקיקה הנaziות ואף יותר- מצד- מיעוד מקום לעמידת הגבורה הרוחנית של תושבי-הגיטאות. סגנון הכתיבה האמווציאלי הבא לידי ביטוי בכינוי גנאי לירעים", כינוי מסכנתו ל"טובים", והאורורה מילולית של לוחמי איי ולוחמי הגיטאות משותף לכל המחברים, בין אם בארץ או בחו"ל. ניכר כי הטרואמה של השואה הייתה עדין טרייה ושתקה את היכולת. לטפל בנושא בצורה עניינית, מתחום ותגובה השואה שונה מספר לספר, מרבית המחברים הציוניים מציגים את האנטיישיות שקדמה לשואה ואשר שורשיה נעיצים במאה ה- 19; את הציונות כמי שיזήה את שעלול להתרחש ולכנן פנחה לא"י; השואה מהווה את, שיאו של האנטיישיות המודרנית ועצאותיה הן הוכחה לצדקתו דרכה של הציונות.

בספרי ההיסטוריה המתורוגמים, האופייניים רק לתקופה זו, אין מקום בולט לצדקות ורՃה של הציונות, השואה היא תופעה של חשתלשות גורמים מדיניים, ובניגוד לספר איי' ביחס בולטת הגישה האנטיציונליסטית, בספרים שנדרפסו בחו"ל משתקפת הגישה הפונקציונליסטית המדגישה את הגישה, כי רצח היהודים היה רעיון שנולד תוך כדי הלחמה. ספרים אלו הם גם היחידים המציגים מקורות היסטוריים על פיהם נכתבו, אשר מרביתם גרמניים. הם נעלמו מבתי הספר עם התזקתו של משרד החינוך הישראלי.

התקופה השנייה 1953-1961 מאופיינית התייחסותה של מדינת ישראל לשואה בחקירה. משמעות החקירה הייתה שמדינת ישראל נטה אחריות לשמר ולעיזוב לקחיה השואה. ספרי הלימוד שהוחול בכתיבתם עיי' מוסדות רשמיים, עסקו בפרשיות גבורתם של הלחומים והמורדים בಗטוות ובמחנות, מורשת אשר תונחל לדורות הבאים. ההיסטוריה של השואה מתוארת בתקופה זו

בתיאורים חד-ממדיים של אפליה יהודים, רדיותם והשמדתם, ומתבססת בעיקר על מטלטלים הגורמים.

למרות שלימוד הנושא לא היה נרחב ולעתים הוצמד ליום השואה, אין זה נכון לומר כי עד

שנות השישים לא נלמד נושא השואה כלל בבית הספר.¹

ספרים שנכתבו לפני השואה יוצאו בהוצאה מחודשת עם תום המלחמה וכללו בתוכם פרק העוסק בשואה.

בעקבות מדיניות החינוך הבינו כבר במחצית השנייה של שנות הארבעים כי זיכרנו השואה מהוויה מרכיב חשוב בתודעה הקיבוצית של התלמידים, ועובדיה זו מצאה את ביטויה באופן שבו חיפוי הנושא בתוכניות הלימודים ובספרי הלימוד. החל משנות החמשים שימשו ספרי ההיסטוריה סוכנים של עיצוב הזיכרון הקולקטיבי. רבים מהקטעים שנכללו בחט לא עמדו בכלל הכתיבת של הדיסציפלינה ההיסטורית. מקצוע ההיסטוריה, בדומה למקצועות לימוד אחרים באותה תקופה, נזיש להבנית האומה באמצעות הצגת הספר החיווי שהתגבה בתורה שצמחה בא"י לפני קום המדינה. ספר זה שאב מהשואה את החומרים שהיו נחוצים לו כדי להעניק ולהנבסס.

בשנות החמשים שלטו בספרי לימודי ההיסטוריה המתרומות האפקטיביות, שבאו לידי ביטוי בדמוייזציה של מבצעי השואה ובהבלוטות פיצועה של הגאות האנושית והלאומית היהודית. הרקע הרגשי שהצמיחו מטרות אלה משקף את החלט שפיך את היישוב בארץ, אשר לא היה מסוגל לתפס את האירופים באופן רצינאי. מעבר לכך בחוראות הנושא ביקשו לא רק למד את השואה, אלא אף להשיג מטרות בחינוך פוליטי, היסטורי, לאומי-לאומי, מוסרי והומניטרי. בולטות במיוחד הייתה האיפاح הערכתי לאומית, "להשריש בלב הנער את הכרה הלאומית יהודית", להחדיר בלב התלמיד את הכרת חשיבותה של מדינת ישראל למען בטיחות קיומו הבילוגי (זאת וודאי תוצאה של השואה-ע.ר), והמשכת קיומו ההיסטורי של עם ישראל.²

מבחינות התפיסות ההיסטוריות שרווחו בספרים ניתן להאריך בדברים הבאים:

רובית כתבי הספרים מציגים את הגישה המאשימים שרווחה בארץ בשנות החמשים, שלפיה היהודות אירופה הילכה כצאן לטבע, ומצוות היהודים שימשו כלי בידי הגורמים לצורך זה; הדבר מתרכש בעיקר לאחר בואם של לוחמי הגטאות הראשונות שנטאפה כאנטitez של "הילכה כצאן לטבע". לוחמי הגטאות דמו ללוחמי הציונות שחירפו את נפשם.

"משפט קסטנר", שבו הוקעו מי שניסו דרכי עמידה והצלחה שונות ממורך ולהיכחה, תרם אף הוא לחיזוק דעתה זו.⁴ המחקר ההיסטורי כמאלט עד לא התחילה בשנות החמשים, לכותבי ספרי הלימוד של השואה לא היו הרבה מקורות, יתרה מזאת הם היו במעטם של משקיפים מחד גיסא אך גם

מעורבים: רגשיות מאידך גיסא ממשם שהיו בשורם של היהדות הנרדפת. וכ McCoy שמחק

¹ נ. קרן "שיעור הזיכרון בתרבות השכחה" המאבק על לימודי השואה בישראל, זמנים 64, נס' 56-64, 1998.

² שצקר, ד"ר, השואה בספרי הלימוד- ניתוח משווה. בתרן גוטמן, י' ואחרי (עורכים), השואה בהיסטוריזגרפיה, י"ד, ושמ", ירושלים 1987 נס' 381-392.

³ ספרי לוחמי הגטאות הריאוניסטים שהתפרסמו בארץ היו: להבות באפר; אונשי המחתרת; צ' לובטהיין, אחוונים של ההומה, עין חודד 1947; מ' טנברזט- תמרוף, דפייט מן הדריכה, לוחמי הגטאות 1948.

⁴ פורט, ד"ר, הציונות, השואה וshorexit הפליטה- ההיסטוריה-גאוגרפיה הישראלית על היישוב לנוכח השואה, י"ה, ירושלים 1987.

זמננו שנותן לעיון ומחקרו ברוך, ירושלים תשנ'

השואה היה רק בחיתוליו, הושפעה כתיבותם בעיקר מעדויות של ניצולים פליטי שואה וمعدותם של נציגי התנועה הציונית על פעולותיהם. כך קורה שהמקראות לשפרות עשרות בחומר על נושא השואה יותר מספרי לימוד ההיסטוריה, וכיים עירוב תחומים בין היסטוריה לשפרות. כעשרה מהקיעים, שנכללו בספר הלימוד לשפרות מקראות ישראל (תש"ח), למשל, אינם יקרים ספרותיות כלל, אלא קטיעים נבחרים מכתביהם של מנהיגי התנועה הציונית: פינסקר, הרצל, בן-גוריון ועוד; לעומת זאת מצויים בספר ההיסטורי קטעי שירה רבים, דבר זה בולט במיוחד ביחס לשאה: *"ביבירות"* משתמשים בקטעים שירה של אנשים שניספו בשואה או סיפורים של ניצולים ללא כל בקרה ההיסטורית. הרעיונות המרכזיים היו:

-**הוכחת צדקה.** הדרך הציונית שפחה מבעוד מועד את הסכנה הצפופה ליהודים בגולה, או בהיפוך- השואה כhocah ניצחת לחיוויתה של מדינה ישראל. (נושא זה מופיע גם במגילות העצמאות).

-**hocah כירק היהודי** שבו בעלי ערכים ציוניים נפלו בגיבורים, ואילו מרבית היהודים הלו כצאן לטבח.

-**הזגת פעילותה של התנועה הציונית להצלת היהודי אירופה.**

המטרה נאמרה בגלוי: יש להוכיח את חזרה הצער, או במלים אחרות "לעצב את הזיכרנו", לאור עריכת הצדוקים של הציונות ושלילת הגולה. טיפוח-הזהות עם המעצימים- שלחמו נגד הנאצים למשל תאמנה את מוטיב הגבורה המרכזי באתוס הציוני. "מעטים מול-רבים" (קשר רועי) זה בא לידי ביטוי בסימוכין הפרקים "השואה והגבורה", ו"לחומם תש"ח". בכל הספרים שנכתבו בשנות החמשים הגבורה היהודית היא גבורה אקטיבית, בנגד לקלות הדין של היהודי הגולה. קיים חוט משך בין מודדי היגיות, הצנחות מא"י ולחומי תש"ח ובין כל אלה לאבותיהם החשונאים והמכבים. הקורבנות ש"הלו כצאן לטבח" לא תאמנו את הקוו הזה, הם הוצגו בספריה הלימוד כחלשים, אומללים וגולותיים עד כדי כך שМОתקבל הרושם. כי לעיתים מחברי הספרים הפנימו את התורות האנטי Semiotics של הגרמנים כלפי היהודים, והם הואשנו כמו שלא למדו את החק בזמן ולא בחורו בפרטן הציוני: *"כפתרון האולטימטיבי ל'בעיה היהודית"*.

השואה, כפי שיכל היה תלמיד ישראלי בשנות החמשים ללמידה, היא גם נקודת מפנה בחיי העם היהודי, אך הטרוגי של הגלות, בעקבותיה כמה המדינה. מעתה אין משמעות לקיום היהודי מחוץ לא"י וחיים יהודים מלאים יתכנו רק במדינת ישראל. מילא- אף שהדבר לא נאמר במפורש- היה זה בזאת ביקורת על כל יהודי שנשאר לחיות מחוץ לא"י.

לסייעים ניתנו לומר כי התקופה הראשונה מאופיינית הן בספרים מתרגמים אשר לא הייתה עליהם ביקורת של החינוך הציוני ו הן בספרים שנכתבו בארץ. מחברי ספרי הלימוד של התקופה הראשונה הושפעו מרסיסי מידע של ניצולי השואה, ובעיקר- ממוקבות ורמן. לעומת זאת, כתבי פרקי "השואה" בספריה הלימוד של התקופה השנייה, הסתמכו אמנים על אוצר נתונים דומה ומעט מידע חדש. אך השינוי העיקרי היה המתרחש, שהיתנה מכובנת ע"י מוסדות ציוניים בא"י, לעצב את הזיכרון של הדור הנוכחי, לאור עריכת הצדוקים, לתפיסתם, של הציונות ושלילת הגולה.